

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Jan Holec

**Komparace nástupnických komunistických
stran v Polsku a Maďarsku**

Bakalářská práce

Praha 2013

Autor práce: **Jan Holec**

Vedoucí práce: **PhDr. Petr Just, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2013**

Bibliografický záznam

HOLEC, Jan (2013). *Komparace nástupnických komunistických stran v Polsku a Maďarsku*. Praha. 43 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Petr Just, Ph.D.

Abstrakt

Práce se věnuje problematice transformace komunistických stran a jejich následnému etablování v demokratickém prostředí. V teoretické části se autor zabývá samotným pojmem komunistická nástupnická strana, ale také rozdíly mezi komunistickými režimy či strategiemi samotné transformace. Snahou práce je vymezit faktory a události, které určovaly politické směřování těchto stran. Pro samotný výzkum byly vybrány dva státy a jejich komunistické strany, a to Polsko a Maďarsko. Právě v těchto státech došlo k výraznému prosazení reformních stranických křídel, kterým se dokonce podařilo přebrat kontrolu nad demokratizačním i transformačním procesem. Po pádu komunismu se tyto reformní elity staly představiteli nástupnických stran a započali ideologické odchylování směrem od krajní levice. Započali tak proces „sociáldemokratizace“, díky kterému strany přežily a dokonce se v krátkém čase úspěšně vrátily do vlády. Práce se v závěrečné části zabývá integrací stran do evropských stranických struktur.

Abstract

The thesis deals with the issue of transformation of communist parties and their subsequent establishment to a democratic world. In theoretic part of the thesis the author follows upon the concept of communist successor party itself, but also examines the differences between communist regimes and strategies of the very transformation. The thesis puts a target in defining the factors and events that direct political heading of those parties. As the subject of investigation the two states and their communist parties were chosen – Poland and Hungary. In those two states particularly the reform wing of the parties gained very prominent position

and took control over the democratization and transformation process. After the fall of communism those reform elites became the representatives of the successor parties and started ideological diverging from the extreme left. They began the process of social – democratization, thanks to which those parties had not only survived but also returned to a government shortly. At the final end of the thesis it watches the problematic of the integration of those parties to the European politic structure.

Klíčová slova

strany, stranický systém, komunistická nástupnická strana, Maďarsko, Polsko, tranzice, demokratizace

Keywords

parties, party system, communist successor party, Hungary, Poland, transition, democratization

Rozsah práce: 82 878 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne: 16. 5. 2013

Jan Holec

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Petru Justovi, Ph.D., především za jeho vstřícnost, a také svým nejbližším za podporu.

Cíl práce

Ve své práci bych se chtěl zaměřit na analýzu a komparaci politických subjektů, které vzešly z bývalých komunistických „státostran“. Následný osud a směřování komunistických nástupnických stran je ve všech státech středoevropského regionu velice specifický a vždy je determinován mnoha faktory. Ať už jsou to historické kořeny strany či události, které předcházely a bezprostředně následovaly samotnému přechodu, studium těchto fenoménů v různých státech a tedy za různých podmínek nám dovoluje pochopit odlišné postavení nástupnických stran. Pro své zkoumání jsem si vybral dva státy (resp. jejich transformované komunistické strany), a to Polsko a Maďarsko.

Je zcela nepochybné, že reformační tendence se ve všech zemích střední Evropy navzájem ovlivňovaly. Samuel P. Huntington ve své knize Třetí vlna používá pro demokratizační proces ve střední Evropě přirovnání „model laviny“. Impulsem k přeměně byla i změna politiky Sovětského svazu. Nové směřování komunistického centra po nástupu Gorbačova vstříc ke glasnosti, perestrojce a především ustoupení od Brežněvovy doktríny dávalo sovětským satelitům plnou kontrolu nad domácím děním. A s tím také spojenou plnou kontrolu nad vnitrostranickými záležitostmi. Díky tomu se mohla projevat reformní křídla komunistických stran, která přicházela mnohdy s jasnými názory, že je třeba stranu zásadně změnit. Právě v případě Polska a Maďarska měly tyto nové elity zásadní význam během demokratizačních a následně transformačních procesů. Pomohly tak k postupné vnitřní přeměně strany, čímž zabránily její naprosté diskreditaci v novém prostředí. Tito „reformisté“ se pak v zásadě stali čelními představiteli nástupnických stran a navazovali tak na rozjeté tendence, které můžeme charakterizovat jako „sociáldemokratizaci“ strany, jež později dospěla až k přiblížení se modelu západních sociálních demokracií. Díky tomu se jak polská SdRP (Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej) tak i maďarská MSZP (Magyar Szocialista Párt) dokázaly odstříhnout od své autoritářské minulosti, plně se etablovat ve vzniklém stranickém systému a dokonce se v poměrně krátkém čase vrátit zpět do vlády.

Navzdory podobnosti polského a maďarského případu existovaly v transformačním procesu těchto dvou zemí významné rozdíly. Proto bych se při svém bádání soustředil na následující otázky: Jaká byla pozice stranických elit v transformaci stran a kde můžeme hledat

příčiny těchto pozic? Jakou roli hrála opozice při vyjednávání o změně režimu? Do jaké míry můžeme mluvit o kontinuitě nástupnických stran, a to jak ve smyslu personálním, materiálním tak i ideologickém? Jak daleko se obě strany dostaly v procesu sociáldemokratizace?

Struktura práce

Teritoriálně jsem práci vymežil na dva středoevropské státy - Polsko a Maďarsko. Při psaní se však nejspíše nevyhnu krátkým srovnáním s dalšími státy regionu. V případě časového vymezení by se stěžejní část práce týkala období od poloviny 80. let až do období druhých plně demokratických parlamentních voleb v obou státech (v Polsku konaných v roce 1993 a v Maďarsku v roce 1994), kdy se oběma nástupnickým stranám podařilo zvítězit a vytvořit vládu.

Celou práci rozdělím do tří větších částí. V první z nich, která bude především teoretická, se budu věnovat samotnému označení nástupnických stran a jeho nejednotnosti. V této části se také soustředím na další teoretické aspekty tématu, především pak co se týče transformace komunistických režimů a stran. Druhá část práce by se věnovala samotné komparaci s tím, že její členění by bylo chronologické. Jednotlivé zkoumané aspekty a fenomény by pak byly podřazeny pod příslušné období. Ve třetí části bych zhodnotil ideologickou pozici stran po transformaci a také úspěšnost navazování kontaktů se západními socialisty.

Metodologie práce

Ve své práci budu využívat metodu komparace, přesněji most similar systems design, kdy se budu snažit z analýzy dvou relativně podobných případů zjistit příčiny některých odlišností. Především se soustředím na význam a vliv nových i starých politických elit v obou stranách. Dále bude věnovat pozornost jevům, které jsem jmenoval ve svých výzkumných otázkách.

Budu vycházet z dosavadně dostupné české i zahraniční literatury a také z mnohých publikovaných článků v odborných časopisech. Využiji jak zdroje zabývající se tematikou komunistických nástupnických stran teoreticky, tak i zdroje zabývající se konkrétně problematikou polskou a maďarskou.

Předpokládaná osnova práce

Úvod

1. Teoretická východiska

- 1.1. Pojem nástupnická strana
- 1.2. Typologie komunistických nástupnických stran
- 1.3. Kitscheltovo rozdělení komunistických režimů
- 1.4. Typologie transformace komunistických stran

2. Komparace konkrétních nástupnických stran

- 2.1. Charakter komunistického režimu a historie strany
- 2.2. Druhá polovina 80. let
- 2.3. Jednání u kulatého stolu a rozpad obou stran
- 2.4. Budování nástupnických stran
- 2.5. Pozice v novém demokratickém prostředí
- 2.6. Návrat k moci

3. Zasazení sledovaných stran do evropské sociálnědemokratické rodiny

- 3.1. Koncept stranických rodin
- 3.2. Integrace obou stran do evropských stranických struktur

Závěr

Předběžný seznam literatury

Literatura neperiodická

Bozóki, András (2001) *The roundtable talks of 1989: the genesis of Hungarian democracy: analysis and documents*. Budapest: Central European University press.

Bozóki, András a Ishiyama, John T. (2002) *The communist successor parties of central and eastern Europe*. New York: M. E. Sharpe.

Durman, Karel (1998) *Útěk od praporů: Kreml a krize impéria 1964-1991*. Praha: Karolinum.

Fiala, Petr a Herbut, Ryszard a kol. (2003) *Středoevropské systémy politických stran: Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. Brno: Masarykova univerzita.

Fiala, Petr a Holzer, Jan a Strmiska, Maxmilián (2002) *Politické strany ve střední a východní Evropě: ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích*. Brno: Masarykova univerzita.

Hloušek, Vít a Kopeček, Lubomír (2002) *Rudí a růžoví: transformace komunistických stran*. Brno: Masarykova univerzita.

Hloušek, Vít a Kopeček, Lubomír (2004) *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita.

Huntington, Samuel P. (2008) *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Chwalba, Andrzej (2009) *Polsko 1989–2008: dějiny současnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Irmanová, Eva (1998) *Kádárismus: vznik a pád jedné iluze*. Praha: Karolinum.

Kontler, László (2008) *Dějiny Maďarska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Kubát, Michal a kol. (2004) *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia.

Kubát, Michal (2005) *Demokracie v Polsku: politický systém Polské republiky (1989–2005)*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Kubát, Michal (2006a) Koaliční vládnutí v Polsku po roce 1989, In: Cabada, Ladislav a kol.: *Koalice a koaliční vztahy České republiky v evropském kontextu*. s. 166–188.

Kubát, Michal (2006b) *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století : institucionálně politická studie*. Praha: Dokořán.

Strmiska, Maxmilián (2005) *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál.

Literatura periodická

Agh, Attila (1995) Partial Consolidation of the East-Central European Parties: The Case of the Hungarian Socialist Party. *Party politics*. vol. 1, n. 4, 491–514.

Evans, Geoffrey a Whitefield, Stephen (1995) Economic Ideology and Political Success: Communist-Successor Parties in the Czech Republic, Slovakia and Hungary Compared. *Party politics*. vol. 1, n. 4, 565–578.

Fiala, Petr a Strmiska, Maxmilián (2001a) Stranicko–politické rodiny a ideologické sektory. *Středoevropské politické studie*. roč.3, č. 2.

Fiala, Petr a Strmiska, Maxmilián (2001b) Pojetí stranicko–politických rodin v postkomunistickém středoevropském a východoevropském kontextu. *Středoevropské politické studie*. roč.3, č. 4.

Grzymala-Busse, Anna (2002) The programmatic turnaround of communist successor parties in East Central Europe, 1989–1998. *Communist and Post-Communist Studies*. n. 35, 51–66.

Chytilék, Roman a Šedo, Jakub (2004) Politické strany, teritoriální homogenita a postkomunistické země. *Středoevropské politické studie*. roč. 6, č. 1.

Ishiyama, John T. (1995) Communist Parties in Transition: Structures, Leaders, and Processes of Democratization in Eastern Europe. *Comparative Politics*. vol. 27, n. 2, 147–166.

Ishiyama, John T. (1997) The Sickle or the Rose: Previous Regime Types and the Evolution of the Ex-Communist Parties in Post-Communist Politics. *Comparative Political Studies*. vol. 30, n. 3, 299–330.

Ishiyama, John T. (1999) The Communist Successor Parties and Party Organizational Development in Post-Communist Politics. *Political Research Quarterly*. vol. 52, n. 1, 87–112.

Ishiyama, John T. (2000) Candidate Recruitment, Party Organisation and the Communist Successor Parties: The Cases of the MSzP, the KPRF and the LDDP. *Europe-Asia Studies*. vol. 52, n. 5, 875–896.

Kitschelt, Herbert (1995) Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies: Theoretical Propositions. *Party Politics*. vol. 1, n. 4, 447–472.

Kopeček, Lubomír (2000) Transformace slovenské komunistické strany. *Středoevropské politické studie*. roč. 2, č. 4.

Kopeček, Lubomír (2001) Transformace středoevropských komunistických stran - polský a maďarský příklad. *Středoevropské politické studie*. roč. 3, č. 2.

Kubát, Michal (2003) Problém výzkumu politických stran a stranických systémů v zemích středovýchodní Evropy - několik poznámek. *Politologický časopis*. č. 3, 269–275.

Kuzio, Taras (2008) Comparative perspectives on Communist successor parties in Central-Eastern Europe and Eurasia. *Communist and Post-Communist Studies*. n. 41, 397–419.

Lach, Jiří (2003) Formování politických elit v Maďarsku od 80. let do druhé poloviny 90. let. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Politologica 1*. 57–72.

Mahr, Alison a Nagle, John (1995) Resurrection of the successor parties and democratization in east-central Europe. *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 28, n. 4, 393–409.

Mudde, Cas (2000) Stranická rodina: rámcová analýza. *Politologická revue*. roč. 6, č. 1, 78–93.

Prohniṭchi, Elena (2006) Comparative analysis of the modes of transition in Hungary and Poland and their impact on the electoral systems of these states. *CEU Political Science Journal*. n. 3, 5–10.

Racz, Barnabas (2000) The Hungarian Socialists in Opposition: Stagnation or Renaissance. *Europe-Asia Studies*. vol. 52, n. 2, 319–347.

Waller, Michael (1995) Adaptation of the Former Communist Parties of East-Central Europe: A Case of Social-Democratization? *Party Politics*. vol. 1, n. 4, 473–490.

Obsah

Úvod.....	2
1. Teoretická východiska.....	5
1.1. Pojem nástupnická strana	5
1.2. Typologie komunistických nástupnických stran	6
1.3. Kitscheltovo rozdělení komunistických režimů	7
1.4. Typologie transformace komunistických stran.....	9
2. Komparace konkrétních nástupnických stran.....	12
2.1. Charakter komunistického režimu a historie strany	12
2.2. Druhá polovina 80. let	16
2.2.1. Maďarsko v období kádárismu	16
2.2.2. Formování opozice a změny v MSZMP	17
2.3. Jednání u kulatého stolu a rozpad obou stran.....	21
2.4. Budování nástupnických stran.....	24
2.5. Pozice v novém demokratickém prostředí.....	26
2.6. Návrat k moci	27
3. Zasažení sledovaných stran do evropské sociálnědemokratické rodiny.....	30
3.1. Koncept stranických rodin.....	30
3.2. Integrace obou stran do evropských stranických struktur	32
Závěr.....	34
Summary	35
Seznam použitých zkratk.....	37
Použitá literatura.....	38

Úvod

Po rozvratu komunistických režimů ve střední a východní Evropě v roce 1989 se předpokládalo, že stejný osud čeká i komunistické „státostrany“. Tato změna byla pro tehdejší vládnoucí aktéry naprosto zásadní a přelomová. Po dlouhých letech u moci byli donuceni opustit vládu a všechny stávající mocenské pozice. Rovněž přišli o veškeré výhody a privilegia, která jim z jejich postavení dosud plynula.

Pouze hrstka teoretiků věřila, že by političtí nástupci těchto stran dokázali v novém prostředí přežít. Málokdo předpovídal, že by mohli dokonce prosperovat. Komunistickým stranám se však ve většině případů podařilo přečkat tranzici i nastolené demokratické podmínky a stát se tak etablovanými elementy stranického systému. Některé strany přistoupily k vlastní transformaci, nebo se o ni alespoň pokusily. Cílem takové transformace měla být proměna, která by oddálila stranu od původní identity autoritativně vládnoucího tyrana. U některých subjektů pozorujeme tzv. proces „sociáldemokratizace“, během kterého došlo k jejich značnému posunu z krajně levicového politického spektra. Existují však i nástupnické strany, které od své identity neustoupily a dále si drží svůj charakter postavený na původním komunistickém učení a ideologii.

Tyto procesy u mnohých stran započaly již před pádem komunismu v Evropě. Jedním z impulsů byla změna politiky Sovětského svazu. Nové směřování komunistického centra po nástupu Gorbačova, jež vedlo vstříc glasnosti, perestrojce a především ustoupení od Brežněvovy doktríny dávalo sovětským satelitům plnou kontrolu nad domácím děním a s tím také spojenou plnou kontrolu nad vnitrostranickými záležitostmi. Díky tomu se mohla projevat reformní křídla komunistických stran, která přicházela mnohdy s jasnými názory, a to že je třeba stranu zásadně změnit. V případě Polska a Maďarska měly tyto nové elity zásadní význam během demokratizačních a následně transformačních procesů. Pomohly tak postupně vnitřní přeměně strany, čímž zabránily její naprosté diskreditaci v novém prostředí. Tito „reformisté“ se pak v zásadě stali čelními představiteli nástupnických stran. Díky tomu se jak polská SdRP (Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej) tak i maďarská MSzP (Magyar Szocialista Párt) dokázaly odstříhnout od své autoritářské minulosti, plně se etablovat ve vzniklém stranickém systému, a dokonce se v poměrně krátkém čase vrátit zpět do vlády.

Jak vysvětlit brzký úspěch nástupnických stran? Jedním z důvodů je chování elektorátu po změně režimu. Náhlost celé změny přinesla v počátku především stres a

obrovská očekávání, která se rychle proměnila ve zklamání. Lidé doufali, že s příchodem kapitalismu přijde také prosperita, místo níž ale přišel ekonomický propad. Proto se voliči dobrovolně vraceli ke stabilitě a jistotě, kterou pro ně představoval právě starý režim.

Sledování procesu transformace v komparativní perspektivě je velice zajímavé, jelikož ukazuje rozdílnost vývoje jednotlivých stran, a rovněž umožňuje pochopení konsolidace stranických systémů jednotlivých zemí, zvláště pak v levicovém spektru. U transformace politických stran nelze nahlížet pouze na vnitřní procesy v rámci strany, ale je důležité reflektovat také celkový politický vývoj v zemi.

V první části své práce zpracuji teoretický rámec, jenž bude východiskem pro další analýzu. Nejdříve se budu věnovat samotnému pojmu nástupnická komunistická strana. Vymežím jeho obsah a hranice, jež určují, které strany lze pod tento pojem zahrnout. Dále se zaměřím na rozčlenění komunistických nástupnických stran podle odlišných kritérií. Pro pochopení nové pozice bývalých komunistických stran se pak ve dvou dalších kapitolách budu věnovat charakteru předchozího komunistického režimu a transformaci komunistických stran. Tyto faktory se jeví jako velmi podstatné a mnoho teoretiků je ve svých pracích zahrnuje. Druhá část práce se soustřeďuje na konkrétní komparaci dvou politických stran. Tato část je sestavena chronologicky, takže v jednotlivých fázích transformace se věnuje právě těm faktorům důležitým pro danou časovou periodu. Ve třetí části bych rád přiblížil úspěšnost stran při navazování kontaktů se západními socialisty a jejich integraci do evropských stranických struktur.

V teoretické části jsem se v kapitolách, které se věnují nástupnickým stranám a jejich typologizaci, opíral především o dílo Johna T. Ishiyamy. Cenným zdrojem byl sborník *The Communist Successor Parties in Central and Eastern Europe* editorů Andreáse Bozóki a Johna T. Ishiyamy. Z tohoto sborníku byly v práci využity i příspěvky dalších autorů (např.: Kitschelt, Ziblatt, Grzymala-Busse), a to jak v teoretické, tak v praktické části. Další z teoretických kapitol se zabývá typologií komunistických režimů a vycházím při jejím zpracování hlavně z díla Herberta Kitschelta. Poslední teoretická část, jež se týká transformace komunistických stran, se především opírá o dílo Daniela F. Ziblatta a již zmíněný sborník od A. Bozóki a J. T. Ishiyamy.

V praktické části využívám zdroje zabývající se dějinami Polska a Maďarska (Davies 2003, Chwalba 2009, Irmanová 1998, Kosman 2011, Pražák 2005, Wandycz 1998 a další) a rovněž zdroje, jež jsou více politologického charakteru (Kubát 2005, Kowal 2002, Tökes 1998, Staar 1958, Gough 2006, Lach 2007, Bozóki, Ishiyama 2002 a další). Třetí část celé práce, ve které zkoumám zapojení sledovaných stran do evropských stranických struktur, je

založena na příspěvcích autorů Fialy (2011) a Muddeho (2000). Ve druhé kapitole třetí části využívám zdroje, jež jsem použil v první i třetí části a dále odkazy na internetové zdroje.

1. Teoretická východiska

1.1. Pojem nástupnická strana

Stěžejním termínem této práce je komunistická nástupnická strana - communist successor party. Většina odborných prací vychází z definice amerického politologa Johna T. Ishiyamy. Ten charakterizuje komunistické nástupnické strany jako „*hlavní nástupce bývalých vládnoucích stran v komunistických režimech, kteří zdělili podstatnou část materiálních a personálních zdrojů těchto stran*“. [Ishiyama 1998: 62; Ishiyama 1999: 88; Bozóki, Ishiyama 2002:3; Grzymala- Busse 2002a: 14] Hlavním společným znakem je tedy podobnost v původu a historii stran. Přesto se jedná o poměrně heterogenní skupinu politických aktérů. [Hough 2006: 1; Kuzio 2008: 399] Mohlo se zdát, že provázaná ideologická soudržnost a programová či organizační podobnost udrží strany ve shodné vývojové linii i po rozpadu sovětského bloku. Avšak nebylo tomu tak. S příchodem demokratické politické soutěže se strany musely vyrovnat s novým prostředím a vždy se mu alespoň do jisté míry přizpůsobit. Komunistické strany musely především dostat základní konceptuální změně ve svém fungování. Pokud totiž chtěly přežít v demokratické politické soutěži, musely své cíle směřovat především k úspěchu ve volbách. To znamenalo, že musely přestat vystupovat proti demokracii a stát se místo toho stranami systémovými. Některé strany byly poměrně rychle schopny přijmout pravidla tržního hospodářství a kapitalismu, jiné si držely svůj ideologický program a stále prosazovaly marxisticko-leninistické myšlenky. [Hloušek, Kopeček 2002: 14] Na jedné straně tedy pozorujeme politické subjekty, které došly v transformačním procesu poměrně daleko, a svou ideologií se přiblížily k sociálně demokratickým stranám. Na straně druhé politické subjekty, které naopak na svoji vlastní transformaci rezignovaly a zůstaly tak ve stejném bodě. [Hough 2006: 2]

Ishiyama se ve své práci zmiňuje o tom, jak politologové předpokládali, že většina komunistických stran východního bloku zmizí v politické historii. [Bozóki, Ishiyama 2002: 3; March, Mudde 2005: 23] Téměř v každé ze zemí bývalého východního bloku lze však najít minimálně jednu nástupnickou stranu. Nástupnické strany mají ve stranickém systému střední a východní Evropy velice zvláštní pozici. Jsou to totiž strany, které mají dlouhou politickou tradici a fungující organizační strukturu.

1.2. Typologie komunistických nástupnických stran

Pro pochopení rozdílů mezi jednotlivými nástupnickými stranami existuje několik přístupů, kterými můžeme na celou problematiku nahlížet. John. T. Ishiyama se pokusil přímo o typologii komunistických nástupnických stran. [Bozóki, Ishiyama 2002:271] Je pravdou, že většina teoretických prací z devadesátých let dvacátého století se zabývá stranickým systémem v postkomunistických zemích, ale žádná se nezaměřuje čistě na komparaci těchto politických subjektů. Ishiyama si pro svou komparaci vybral celkem sedmnáct stran. Tyto partaje splňovaly jím stanovená kritéria. [Bozóki, Ishiyama 2002:272]

1. Jedná se o strany, které byly v době vzniku (myšleno v době pádu východního bloku a přechodu režimu) reálně fungujícími politickými subjekty.

2. V každé ze sedmnácti zemí proběhly v letech 1992–1995 alespoň jedny otevřené volby a každá ze stran procházela v tomto období alespoň částečně konsolidací v novém prostředí (ve všech zemích musely strany ve svých raných fázích čelit novým podmínkám otevřené politické soutěže a politického systému).

Ishiyama sleduje vybrané faktory, podle kterých určuje rozdílné charaktery nástupnických stran.

První proměnnou je charakter předchozího režimu. Jako určující bere samotný komunistický režim, ale také období jemu předcházející. Snaží se nalézt vzorce chování vycházející z povahy stranického systému či politické soutěže. [Bozóki, Ishiyama 2002:277–278] Typologii komunistických režimů vypracoval Herbert Kitschelt a podrobněji se jí zabývám v následující kapitole. Attila Ágh v této souvislosti přišel s předpokladem, že existuje přímá úměra mezi stupněm liberálnosti předchozího režimu a adaptační úspěchem komunistické strany. Dokazuje to na příkladu Maďarské socialistické strany. [Ágh 1995: 492] Na charakter předchozího režimu se také váže připravenost stranické elity k reformě strany a ochota členské základny transformaci podporovat, jak se zmiňují Vít Hloušek a Lubomír Kopeček. [Hloušek, Kopeček 2002: 24]

Dalším faktorem je síla prezidentského úřadu. Silný prezidentský úřad motivuje strany k získání tohoto postu a stává se jejich hlavním politickým cílem. Na druhou stranu má podle Ishiyamy silný prezident negativní vliv na rozvoj stran a stranického systému, protože se tím oslabuje jejich pozice v politickém systému. Silný prezidentský úřad a vliv prezidenta navíc vedou ke klientelistické politice. [Bozóki, Ishiyama 2002:279]

Určujícím je také volební systém a především pak velikost volebních obvodů jako faktor nejvíce ovlivňující proporcionalitu volebního systému. Ishiyama tvrdí, že charakter volebního systému má vliv na organizační strukturu a rozvoj politických stran. [Bozóki, Ishiyama 2002:279-280]

Jako poslední proměnnou autor uvádí množství pracovníků sdružených v odborech. Jedná se tedy o sílu a vliv odborových organizací. Vychází přitom z předpokladu, že masové strany těžily z podpory odborových hnutí. A proto je tato podpora i pro nástupnické strany významná. Ishiyama zdůrazňuje, že pro volební úspěch maďarské a polské nástupnické strany byl tento fakt stěžejní. [Bozóki, Ishiyama 2002:280]

Hloušek a Kopeček navíc zmiňují historickou relevanci levice, udržení majetkového a finančního základu a dopad centrum – periferie. Tyto faktory jsou pro nástupnické komunistické strany zvláště určující, což lze vidět i na příkladu Polska a Maďarska. [Hloušek, Kopeček 2002: 23]

1.3. Kitscheltovo rozdělení komunistických režimů

Komunistické i nástupnické strany není možné zkoumat izolovaně jako samostatný systém. Je důležité si stranu zasadit do kontextu historického a politického vývoje dané země. John T. Ishiyama dokonce tvrdí, že charakteristika předchozího režimu je nejzásadnějším faktorem ovlivňujícím post-autoritářskou politiku státu. Podoba minulého režimu je pak podle něj přímo svázána s charakteristikou komunistické, resp. nástupnické strany. [Ishiyama 1997: 301] Herbert Kitschelt jde dokonce ještě dál a zdůrazňuje význam periody, která předcházela komunismu samotnému. Podle něj před-komunistická společnost a státní uspořádání hrály důležitou roli pro diverzifikaci komunistických režimů v post-stalinistické éře. Před-komunistická a post-komunistická perioda jsou spojeny mostem, který vede nad érou komunismu. Proto se Kitschelt zabývá úrovní politické mobilizace obyvatel a fungováním institucí před nástupem komunismu, neboť v nich vidí předobraz fungování demokracie po roce 1989. [Kitschelt 2002: 38–39] Naopak Grzymala-Busse klade důraz na poslední desetiletí před převratem, které pokládá za mnohem důležitější než před-komunistické období. [Grzymala-Busse 2002b: 332, 339]

Kitschelt se zabýval studiem komunistických režimů ve střední a východní Evropě. Ten tvrdí, že jsou nejméně tři kritéria, podle kterých lze dělit komunistické režimy. První spočívá v tom, zda existuje soutěž o politický vliv mezi i mimo komunistické elity, dále zda existuje

možnost vyjádřit nesouhlas se stranou, a třetím kritériem je rozsah funkčnosti byrokracie a její stav, tzn. zda je pro byrokracii typická korupce, nepotismus a klientelismus. [Kitschelt 1995: 453] Ve své práci rozlišuje Kitschelt tři typy komunistických režimů: 1. patrimoniální, 2. byrokraticko-autoritářský, 3. národně-akomodační. [Kitschelt 1995: 453–454; Kitschelt 1999: 21–28]

Patrimoniální komunismus zpravidla vzniká v autoritativních společnostech, které se vyznačovaly absencí politického pluralismu, slabou střední vrstvou, nízkou mobilitou pracujících a slabou organizací obyvatelstva ve městech. Jednalo se především o země rurálního charakteru. Komunismus etablovaný v takovém státě využívá k prosazování moci vertikálních klientelistických sítí. Politická moc je soustředěna kolem malé skupiny nebo jediné osobnosti, což je obvykle spojeno s vyznáváním kultu osobnosti. Vládcům okamžitě stíhají jakékoliv náznaky opozice či snah domáhat se práv podílu na vládě. Stejným způsobem je potírán disent. Legitimitu si tyto režimy získávají příslibem modernizace a industrializace. Vláda získávala podporu především na venkově a u dělníků. Až do konce 70. let byli komunisté schopni udržovat životní standard obyvatel. Díky soběstačnosti neměly tyto státy v 80. letech tak vysoké zahraniční dluhy. K tomuto typu lze zařadit Rusko, Ukrajinu, Bělorusko, Srbsko, Rumunsko, Bulharsko, Kyrgyzstán, Uzbekistán, Turkmenistán, Kazachstán, Tádžikistán, Albánii a Moldávii. [Kitschelt 1999: 23–24] Po kolapsu komunismu neměli komunisté v těchto systémech silné politické protivníky. Proto se také starým elitám podařilo prosadit jim přívětivé ústavní modely (prezidentský systém, personalizované volební systémy), které jim pomáhaly udržet si pozice v nových režimech. [Kitschelt 1995: 453]

V národně-akomodačním komunismu lze pozorovat vyvinutější byrokratické struktury a částečné oddělení vládnoucích struktur a státní správy. Tento režim se objevil ve společnostech, které byly již zčásti industrializovány a v meziválečném období se pohybovaly na pomezí autoritářství a demokracie. Ve společnosti má režim podporu především v dělnické vrstvě. Toto zřízení toleruje výkon určitých občanských práv a vzniklé opoziční síly se snaží umlčet spíše smírem než používáním represí. [Kitschelt 1999: 25] Je charakteristické povolením soutěže mezi elitami i prosazováním vlastních zájmů. To vše výměnou za schválení vládnoucího režimu. [Kitschelt 1995: 450] Také do určité míry povoluje projevy disentu. Objevuje se zde silná pozice církve a politicky uvědomělá střední vrstva. V čele stojí silné osobnosti, které si svou moc udržují prostřednictvím zmanipulovaných voleb. V rámci vysokých politických elit se objevují názorové diskuze a vytvářejí se reformní stranická křídla. Národně-akomodační režim se snažil o snížení vlivu přicházejícího směrem z Moskvy a hledal vlastní cestu prosazování komunismu na svém území. Státy byly schopny navazovat

vztahy se Západem. Příkladem takových států jsou Maďarsko, Chorvatsko a Slovinsko a částečně také Estonsko, u kterého se objevují i prvky patrimoniálního komunismu. [Kitschelt 1995: 453–455, Kitschelt 1999: 25]

Byrokraticko-autoritářský typ komunismu se vyznačoval mnohem větší mírou autoritativního vládnutí. Dokonce se přibližoval totalitnímu modelu vlády jedné strany. Komunistická strana byla hierarchicky strukturovaná a straníci velmi disciplinovaní. Ekonomiku řídila skupina odborníků a administrativních pracovníků vytvářením hospodářských plánů. Režim se proti opozici nebál použít represe a úchylnky ve straně trestal minimálně vyloučením. Stejně tak byl potlačován disent, jenž by se snažil vyhrázovat vůči stranické politice. Na konci 80. let není vedoucí elita schopna reagovat na vzniklou situaci a brání se diskuzi s opozicí. Neflexibilní elita je tak nucena ze dne na den opustit své pozice a změna přichází velmi náhle. [Kitschelt 1999: 25–27] Kitschelt do této kategorie řadí tehdejší Německou demokratickou republiku, Českou republiku a částečně také Slovensko a Polsko, které však obsahují rovněž prvky národně-akomodačního systému. [Kitschelt 1995: 453]

S charakterem komunistického režimu je také propojeno chování komunistických elit v posledních letech před pádem komunismu. Rozdílnost prostředí totiž částečně předurčila jejich následný konec či politický úspěch. V byrokraticko-autoritářském režimu nemělo stranické vedení dostatečnou autoritu a důvěryhodnost ke konání reform. Proto bylo jejich strategií především udržet svou ortodoxní politiku s případnými drobnými programovými reformami. Podobnou strategii zvolily elity v patrimoniálních režimech, kdy pochopily, že se díky konzervativnímu nekomunistickému či velmi mírně reformnímu programu mohou udržet u moci. Důvodem byla velmi slabá a roztržitá liberální opozice, silné klientelistické vazby, a především široká lidová podpora. Naopak tomu bylo v národně-konsenzuálních režimech. Stranické vedení zde prosazovalo postupné politické a ekonomické reformy a počítalo s jejich všeobecnou podporou. Díky tomu mohlo samo sebe identifikovat jakou hlavní reformní sílu. [Kitschelt 2002: 27-28]

1.4. Typologie transformace komunistických stran

Komunistické elity stály na konci 80. let před rozhodující otázkou týkající se jejich dalšího politického působení. Nové prostředí demokratické soutěže bylo zásadní změnou, na kterou musely všechny bývalé vládnoucí strany reagovat a přizpůsobit tomu svou politickou

strategii. Tedy v případě, že se v novém systému chtěly udržet a být plnohodnotnou konkurencí novým či obnoveným stranám. Strany tedy stály před úkolem, jak se adaptovat v novém režimu. Většina odborných prací zabývajících se tímto tématem se soustřeďuje na první léta po převratu, kdy úspěšnost transformace konfrontuje s výsledkem z prvních svobodných voleb, a poté na období let 1992–1996, kdy strany většinou měnily, či si naopak zachovaly svou vlastní identitu. Daniel F. Ziblatt ve své práci využívá příkladu Maďarska a Východního Německa, aby rozlišil rozdílnost adaptační strategie komunistických stran. [Ziblatt 1998]

Ziblatt definoval dvě základní strategie, které pak o jednu další doplnili Bozóki a Ishiyama [Bozóki, Ishiyama 2002: 4–6]: návrat k levici, reformní pragmatismus a strategie národního patriotismu. Práce se snaží nespojovat úspěch transformace s tím, jak dalece se strany *sociáldemokratizovali*. Ukazují, že všechny strategie mohou být cestou k příznivému volebnímu výsledku.

Strategie „návrat k levici“ (*leftist retreat*) se projevila u stran, které se drží své marxistické tradice, odmítají volných trh a brání se vlivu Západu. Většinou se tyto strany staly antisystémovými a zůstávaly tak v opozici k vládě. Příkladem je česká KSČM nebo německá PDS. [Bozóki, Ishiyama 2002: 5; Ziblatt 1998: 135]

„Pragmatické reformy“ (*pragmatic-reform*) provedly strany, které se zřekly ideologie marxismu a pokusily zformovat nové sociálně demokratické strany západoevropského modelu. Příkladem uvádí autoři právě polskou a maďarskou nástupnickou stranu. Na pomezí dvou uvedených strategií stojí strany Bulharska a Albánie. Ty se snažily o přiblížení se sociálně demokratickému charakteru, ale volební podporu si udržovaly právě zachováním politiky a názorů praktikovaných za bývalého režimu. [Bozóki, Ishiyama 2002: 5; Ziblatt 1998: 135–136]

„Národně patriotická“ strategie (*national patriotic*) je typická pro balkánské státy a bývalé republiky Sovětského svazu. Pro tento typ strategie je charakteristické stejně jako u *leftist retreat* zastávání marxistické ideologie. Na rozdíl od ní však národně patriotická nepřebírá marxismus-leninismus kompletně a přizpůsobuje ho novým podmínkám. Především klade důraz na moderní nacionalismus, který se projevuje antikapitalistickou a antizápadní politikou. I když je v zájmu těchto stran změnit svou identitu, nejsou u nich žádné tendence směřovat k sociálně demokratickému charakteru. Typickými stranami jsou KPRF v Rusku a PSD v Rumunsku. [Bozóki, Ishiyama 2002: 5–6]

Na toto rozdělení autoři navazují a rozlišují dvě hlavní dimenze v kategorizaci adaptační strategie. První dimenze posuzuje, do jaké míry se strany posunuly směrem od komunistické

ideologie k sociálně demokratické. Podle toho rozdělují strany na transformované a netransformované. Druhá dimenze hodnotí posun od internacionalismu k nacionalismu. Na této škále rozlišují strany přeměněné a nepřeměněné. U této druhé dimenze hodnotili, zda strany přijaly pravicové tendence v podobě důrazu na nacionalismus a odmítání západního vlivu. [Bozóki, Ishiyama 2002: 6–8]

Tabulka č. 1: Typologie nástupnických komunistických stran a příklady těchto typů

	Nereformované (non-reformed)	Částečně reformované (partly reformed)	Reformované (reformed)
Nepřeměněné (non-transmuted)	Ortodoxní komunismus (<i>KSČM - Česká republika, KPU - Ukrajina</i>)	Akceptace demokratických pravidel, opoziční strana	Modernizovaná sociální demokracie (<i>MSzP - Maďarsko, SLD - Polsko, SDP - Slovinsko</i>)
Částečně přeměněné (partly transmuted)	Komunismus, často v praxi nedemokratické, částečně nacionalismus (<i>PDS - Německo, SPA - Albánie</i>)	Částečný nacionalismus s prvky s akceptací demokratických pravidel (<i>BSP - Bulharsko, LDDP - Litva</i>)	Sociální demokracie s prvky nacionalismu (<i>SDL - Slovensko</i>)
Přeměněné (transmuted)	Nacionální komunismus, semi- či antidemokratická (<i>KPFR - Rusko, SPS - Srbsko</i>)	Nacionalismus, částečná akceptace demokratických pravidel (<i>PDSR - Rumunsko</i>)	Nacionalismus, populismus, sociální demokracie

Zdroj: Autor podle Bozóki, Ishiyama 2002: 7–8

2. Komparace konkrétních nástupnických stran

2.1. Charakter komunistického režimu a historie strany

Polsko se dostalo pod vliv Sovětského svazu již ve 30. letech 20. století. Komunistická strana Polska (*Komunistyczna Partia Polski*), která vznikla v roce 1918, byla Stalinem postupně rozložena jako spolek trockistů. Na 5000 členů této strany bylo popraveno či uvězněno. [Davies 2003: 29]

V roce 1942 byla za podpory Stalina založena nová komunistická strana - Polská dělnická strana (*Polska Partia Robotnicza*). Sověti iniciovali v roce 1943 vznik Polské národní rady, která sdružovala prosovětské komunistické uskupení. Navzdory faktu, že v té době již existovala exilová vláda v Londýně, tato rada jmenovala členy nového výkonného orgánu pod názvem Polský výbor národního osvobození. Ten později významně figuroval při přebírání moci nad Sověty osvobozeným územím. Exilové nekomunistické elity již nestačily proti tomuto směřování zasáhnout, a Polsku tak byla ještě před koncem druhé světové války předurčena prosovětská orientace. Velkou zásluhu na tom rovněž mělo vítězství Sovětského svazu ve druhé světové válce a následné prosazení Stalinových záměrů, především na konferenci v Jaltě. Jaltská konference byla pro polskou otázku zlomová. Část území Polska připadla Sovětskému svazu a Polsko na oplátku získalo část německého území na západ od svých hranic. Především se však spojencům nepodařilo prosadit záměr spočívající ve vytvoření nové demokratické vlády. Polský výbor národního osvobození (též nazýván Lublinský výbor) v podstatě představoval loutkovou vládu Sovětského svazu. Západní mocnosti se na konferenci snažily o zrušení výboru a zapojení mezinárodně uznané exilové polské vlády z Londýna. To však Stalin nepřipustil. Navíc Jaltská dohoda eliminovala všechny politické subjekty stojící proti komunistům. Část ustanovení této dohody totiž říká, že na poválečném politickém uspořádání Polska se mají podílet pouze demokratické a anti-nacistické strany. Tím měli komunisté v rukou prostředek, jak vyřadit z politické hry většinu tradičních stran, bez ohledu na fakt, že mnohé z nich za války bojovaly proti nacismu v Polsku. [Staar 1958: 200–201]

V roce 1948 došlo ke spojení Polské dělnické strany a Polské socialistické strany, čímž vznikla Polská sjednocená dělnická strana (*Polska Zjednoczona Partia Robotnicza*, PZPR). Tato strana v Polsku vládla až do pádu komunismu v roce 1989.

V Maďarsku vzniká první komunistická partaj rovněž v roce 1918. Pod názvem Maďarská strana komunistů (*Kommunisták Magyarországi Pártja*, KMP) ji založil Béla Kun. Zpočátku měla tato strana pouze slabou personální základnu složenou především ze zakládajících členů. Nestabilní vláda Mihályho Károlyiho a rostoucí podpora bolševismu přivedly maďarské sociální demokraty ke spolupráci s KMP. Krátce po skončení 1. světové války využil Béla Kun situace a v březnu 1919 nastolil nový režim. Vznikla Maďarská republika rad, jež byla komunistickým státem s diktaturou proletariátu. Vydržela však pouze do srpna 1919, kdy skončila kvůli vnitřním problémům a zahraniční vojenské intervenci.

V meziválečném období docházelo k potlačování komunistických politiků. Ti se snažili působit především z exilu. Nejdříve jim byla centrem Vídeň, později pak Moskva. V tomto období se KMP snaží o vytvoření loutkové strany spolu se sociálními demokraty. Tento záměr se však nepovedl, neboť jej brzy odhalila a zastavila maďarská vláda. Pro maďarské komunisty na vlastním území bylo zlomem září 1931, kdy premiér Károlyi vyhlásil stanné právo. [Gough 2006: 11] Komunisté byli hromadně zatýkáni, a tím došlo k naprosté eliminaci jejich vlivu. Čelní představitelé strany Imre Sallai a Sándor Fürst byli v červenci 1932 popraveni. Maďarské komunistické elity v Rusku dostaly tvrdý zásah během stalinských čistek ve 30. letech.

Během 2. světové války se členské torzo snažilo o spolupráci s nekomunistickými subjekty v antiněmecké frontě. Strana se tím snažila o záchranu své existence v Maďarsku. Masivní zatýkáni v roce 1942 však naprosto zničilo vedení strany, a tím způsobilo faktický zánik fungování KMP.

V srpnu 1943 se Mátyás Rákosi rozhodl stranu rozpustit a vytvořit novou – Stranu míru (*Békepárt*). Tímto taktickým krokem zamýšlel zmást maďarské autority, a tím zabránit omezování strany. Plán mu však naprosto nevyšel. Za tento krok byl Rákosi těžce kritizován. Sám Rákosi později přiznal, že toto rozhodnutí se mu stalo „prokletím“, a ve své další politické kariéře se k němu v rozhovorech odmítal vracet. [Gough 2006: 21]

Strana byla obnovena po skončení války pod názvem Maďarská komunistická strana (*Magyar Kommunista Párt*, MKP). Ve volbách v roce 1945 získala MKP 17 % hlasů, stejně jako sociální demokraté. Volby vyhrála Strana nezávislých maloročníků (*Független Kisgazda Párt*) téměř se 60 % hlasů. Sovětská kontrolní komise v Maďarsku však nedovolila vytvoření samotné vlády maloročníků a ustanovila koaliční vládu. Pro komunisty byl však zásadní zisk ministerstva vnitra, kde usedl László Rajk. Díky přítomnosti Rudé armády, a také podpoře dalších stran, se komunistům postupně dařilo odstraňovat své politické oponenty. Během dalších dvou let komunisté zdiskreditovali a odstavili představitele maloročníků. K tomu ještě

zneužívali změn ve volebním zákonodárství, aby si tak zajistili větší volební úspěch. Tento postup je často nazýván jako „salámová technika“. [Gough 2006: 30]

V roce 1947 se konaly další volby, které MKP vyhrála se ziskem 22 %. To však ani ve spojení s levicovou koalicí nestačilo na zisk absolutní většiny.

V červnu 1948 došlo ke sloučení MKP a sociálních demokratů v Maďarskou stranu pracujících (*Magyar Dolgozók Pártja*, MDP).

V květnu 1949 pak v Maďarsku proběhly volby na základě jednotné kandidátky Maďarské lidové fronty. Generálním tajemníkem se stal Mátyás Rákosi. V srpnu 1949 byla vyhlášena Maďarská lidová republika. [Pražák 2005: 101–102]

Obě země byly již během 2. světové války v mocenském zájmu Sovětského svazu. Jednání na Jaltské konferenci pak dovršila poválečné rozdělení vlivu ve střední a východní Evropě. Paul Brooker oba státy zařazuje do skupiny zemí, kde se komunistické režimy dostaly k moci prostřednictvím sovětských okupačních vojsk. [Brooker 2009: 83] Rovněž vnímání obou komunistických stran ze strany veřejnosti bylo podobné. Piotr S. Wandycz je označuje jako „cizí organismy, které se vynořovaly z neexistence“. Oproti Československu, kde komunistická strana před válkou fungovala legálně, chyběli komunistům v Polsku a Maďarsku stoupenci. Obě strany však zaznamenaly podobný strmý nárůst členů během krátké doby po obnově strany. Maďarská komunistická strana měla ke konci války kolem 2 500 členů a v dubnu 1947 to bylo už přes 800 000 členů. Polská dělnická strana měla v polovině roku 1944 přibližně 20 000 členů, v dubnu 1945 to bylo 300 000 a v dubnu 1947 dokonce už přes půl miliónu. [Wandycz 1998: 226–227] Přesto lze vypožorovat v obou státech rozdíly v tlaku směrem z vedení Sovětského svazu, a především ve způsobu uchopení moci ze strany komunistů.

V Polsku proběhlo převzetí moci mnohem rychleji než v Maďarsku. Zlomovým bodem byl rok 1946 a otázka týkající se plánovaného referenda. Vyvrcholil tak konflikt mezi komunisty a Stanislavem Mikolajczykem (představitel lidovců a také exilové vlády). Referendum bylo jen součástí komunistické taktiky oddalování parlamentních voleb. To dokazuje i fakt, že součástí referenda byly tři otázky, o kterých však panovala obecná shoda (nové ustanovení západních hranic, sociálně-ekonomické reformy a zrušení senátu). Referendum již však proběhlo v atmosféře strachu a zastrašování nekomunistických politiků. Podle názoru opozice byly navíc výsledky referenda zfalšovány. [Kosman 2011: 341]

Komunistický teror sílil a Mikolajczykova strana stále upadala. V prosinci 1946 bylo

údajně přes 7 000 členů Polské lidové strany drženo ve vězení. [Staar 1958: 208] Volby v roce 1947 byly rovněž zmanipulovány ve prospěch Polské dělnické strany. Strach o vlastní život donutil Mikolajczyka k útěku do zahraničí.

První poválečné volby v Maďarsku představovaly výjimku mezi státy spadající do východního bloku. Ve všech zemích totiž první volby vyhráli komunisté, v Maďarsku však nikoliv. Wandycz podotýká, že i když zůstala sovětská vojska na maďarském území, byl Sovětský svaz ochotný ponechat Maďarům určitou volnost (např. oproti Polákům). Wandycz vidí jako jeden z důvodů tohoto stavu slabost maďarských komunistů v polovině roku 1945. [Wandycz 1998: 229]

Polská domácí komunistická základna byla celkově velice slabá. Důvodem bylo především to, že hlavní politické elity podlehly sovětské čistce. Navíc byli polští komunisté diskreditováni svým počínáním před druhou světovou válkou - ať už to byla jejich úloha v polsko-sovětské válce v letech 1919–1920, podpora Pilsudského převratu v roce 1926, či rozpuštění Kominternou. Do polského poválečného prostředí byl tedy komunistický element přinesen především z vnějšku. Existují domněnky, že bez mocenského vlivu Sovětského svazu by se komunisté v Polsku k vládě nedostali. [Ženíšek 2006: 124]

Pro další vývoj socialistického zřízení v obou zemích byl důležitý rok 1956. V Polsku došlo k dělnickým povstáním v Poznani, které se posléze proměnily ve stávkou. Státní moc musela proti protestujícím nasadit tanky. Toto spontánní hnutí ve společnosti vyvolalo shodnou reakci uvnitř strany. V červenci se na plénu ústředního výboru strany diskutovalo o nutnosti demokratizace a destalinizace. Do čela strany byl zvolen Wladyslaw Gomulka. Polákům vysvitla nová naděje na lepší časy. Gomulkova vláda je považována za jeden z nejliberálnějších komunistických režimů. Došlo k uvolňování vazeb na Moskvu a navázání kontaktů se Západem. [Wandycz 1998: 236] Sovětský svaz nejdříve hrozil vojenskou intervencí. Situace se však uklidnila a toto období polských reforem je nazýváno *Gomulkovo tání*. Polské události ovlivnily dění v Maďarsku. Zprávy o ústupcích a úspěších Poláků v Moskvě povzbudily Maďary v touze po obdobných změnách. Před touto situací se navíc objevily rozpory v maďarské komunistické straně. V roce 1953 byl odvolán nenáviděný Matyás Rákosi a nahradil ho Imré Nagy. Než však stačil prosadit své zamýšlené reformy, byla jeho vláda svržena promoskevským křídlem Rákosiho. [Pražák 2005: 102] V létě vystřídal Rákosiho v čele strany Ernő Gerő, jenž nebyl svým politickým směřováním Rákosimu

daleko. 23. října 1956 proběhla demonstrace za podporu Polska, která přerostla v otevřené povstání proti komunistickému režimu. Byla vytvořena nová vláda v čele s Imre Nagyem. 31. října rozhodl Sovětský svaz o vojenském potlačení povstání. Další den vyhlásilo Maďarsko neutralitu a vystoupilo z Varšavského paktu. Po pár dnech byli demonstranti potlačeni a do čela strany i vlády byl zvolen János Kádár. Během těchto událostí navíc došlo ke zrušení Maďarské strany pracujících a vytvoření nástupnické strany pod názvem Maďarská socialistická dělnická strana (*Magyar Szocialista Munkáspárt*, MSZMP).

Někteří politologové vyzdvihují význam revizionismu jako jeden z fenoménů demokratické transformace. Reformní tendence objevující se v bývalých komunistických režimech představují faktor, který měl vliv na přeměnu stran. Nejsilněji se tyto proudy projevovaly v Československu, Polsku a Maďarsku. [Kopeček 2001: 1] V uvedených státech se revizionistické snahy objevovaly v různém časovém období, vždy však na významnější časový úsek. Jejich společným znakem byla snaha o prosazení demokratických principů v řízení strany a vedení státu. Reformní komunisté rovněž usilovali o změnu charakteru socialismu. Snahou bylo prosadit jeho humánní charakter s důrazem na základní lidská práva. V oblasti ekonomiky požadovali uvolnění systému centrálního plánování a v rámci mezinárodního společenství pak prosazení státní suverenity jednotlivých států východního bloku.

2.2. *Druhá polovina 80. let*

2. 2. 1. Maďarsko v období kádárismu

Pro pochopení situace vzniklé v 80. letech na území Maďarska je důležité přiblížit si vývoj po roce 1956. Po tvrdých represích z osudového roku nastalo postupné uvolňování režimu.

Následující vývoj se nesl v duchu dílčích mírných reforem s cílem dosáhnout nárůstu prosperity. Nová politika se snažila, aby hospodářský rozvoj země neprobíhal na úkor životní úrovně obyvatel. [Irmanová 1998: 47] Přestože se jednalo o změny, které skutečně přinesly obyvatelstvu prosperitu (především reformy ekonomického rázu), institucionální a politické fungování státu zůstalo bez výraznější změny.

Pro maďarský model socialismu je typické heslo „kdo není proti nám, je s námi“. Tím bylo řečeno, že pokud se lidé nebudou míchat do veřejných věcí, mohou si žít v poměrné svobodě. [Irmanová 1998: 71] Došlo k depolitizaci obyvatel a koncentraci jejich zájmů na své osobní záležitosti. Tato částečná prosperita dokázala režimu nakrátko připsat legitimitu jeho vládnutí. Kádárova politika se razantně odchýlila od sovětského modelu. Na druhou stranu však režim neustále udržoval spřízněnost a loajalitu Sovětskému svazu. [Goldman 1997: 184] Provedené ekonomické změny však neměly šanci na přežití bez zásadních politických systémových změn. To se plně prokázalo na konci 70. let, kdy se Maďarsko dostalo do ekonomického propadu.

Maďarská společnost si v 80. letech prošla vleklou krizí. Nejednalo se však pouze o krizi hospodářskou. Její důsledky se přenesly také do roviny společenské a politické. V polovině 80. let stále sílil hlas demokratické opozice, která kritizovala vládu za to, že není schopna čelit důsledkům obrovského hospodářského propadu. Šance na záchranu maďarského modelu socialismu již nebyly proveditelné skrze hospodářské reformy. Stále se zhoršující situace ukazovala, že je nutné přijmout reformy politického charakteru, jež by vedly k větší demokratizaci. Požadavek politických reforem už nebyl jen na programu demokratické opozice, ale začali o něm mluvit rovněž reformní komunisté. Jiří Lach definuje čtyři základní faktory, jež dovedly Maďarsko ke změně režimu: [Lach 2003: 58]

1. změna v zahraniční politice Sovětského svazu ve vztahu ke svým satelitům
2. zmíněný ekonomický úpadek spolu se zhoršující se sociální situací
3. formování občanské společnosti
4. přesvědčení stávajících komunistických představitelů, že žádný ústupek nesmí narušit politickou moc státu jedné strany.

2. 2. 2. Formování opozice a změny v MSZMP

Kritika politického vedení státu přicházela z různých směrů a postupně sílila. Směrem „shora“ se do konfrontace zapojovali ekonomičtí experti přímo napojení na stranický aparát, kteří však byli frustrováni ignorací jejich reformních návrhů. Naopak směrem „zdola“ přicházel tlak od reformních komunistů, ale také od představitelů disentu. Cílem reformních komunistů bylo vytvoření systému, který by posílil postavení jednotlivce ve společnosti, ale zároveň uchoval vedoucí postavení strany. Disidenti šli v požadavcích ještě dál a do popředí stavěli nastolení demokratické formy vlády. Opozice však v tomto období nebyla v podstatě

etablována a politické elity se stále sdružovaly v rámci komunistické strany. Od podzimu 1987 se začíná opozice formovat a vzniká Maďarské demokratické fórum.

V 80. letech lze v Maďarsku vyzorovat nástup nové mladé politické elity. Tito politici nejsou tak ideově vyhranění a ve svém politickém rozhodování jsou více pragmaticky zaměřeni. Specifikum maďarské situace bylo také v tom, že tito mladí lidé měli mnohdy vzdělání ze západních univerzit a mohli tak konfrontovat maďarskou situaci se stavem v západních státech. [Benda 2002: 164] Mnoho z nich studovalo v Budapešti na Univerzitě Karla Marxe nebo na Univerzitě Loránda Eötvöse. Výhodou proti předešlé generaci jim bylo to, že přicházeli nepoznamenaní Rákosiho érou a traumaty z roku 1956. Od příslušníků disentu a stávající politické garnitury je navíc odlišovala značná sebedůvěra, odborné kompetence, tendence jednat o citlivých politických tématech a nezaujatý vhled do situace, ve které se země nacházela. [Hough 2006: 3; Tökes 1998: 192] Příslušníkům těchto elit se nepodařilo dostat na vrcholné stranické posty, ale díky své odborné kvalifikaci obsadili důležité funkce jak ve státním, tak ve stranickém aparátu. Stávali se většinou politickými asistenty či konzultanty, kteří, ač „za scénou“, byli účastni politických diskuzí a vytváření návrhů zákonů.

Důležitými postavami reformního křídla MSZMP byli Imre Pozsgay, János Berecz a Károly Grósz. Nejvýraznější z nich, Imre Pozsgay, byl generálním tajemníkem Vlastenecké lidové fronty. Ta představovala ústavně zakotvenou masovou společensko-politickou organizaci, jež měla sloužit k budování socialismu v maďarské společnosti. Imre Pozsgay využil vlivu v těchto strukturách k prosazení reformu. Cílem bylo získat příznivce participující na budování socialistické společnosti zespodu. Berecz byl ideologickým tajemníkem ústředního výboru strany. Pod jeho kontrolou tak byla média. Grósz, který patřil spíše k umírněnému směru a ve svých postojích nebyl tak radikální jako dva výše jmenovaní, seděl ve velmi vlivném křesle prvního tajemníka stranického výboru v Budapešti. Všichni tito tři muži byli v druhé polovině 80. let považováni za potencionální Kádárovy politické nástupce.

Pro reformní křídlo MSZMP byla přelomová celostátní konference strany uskutečněná v květnu 1988. Předsedou byl v této době již Károly Grósz a další vysoké posty byly na této konferenci obsazeny radikálním reformním křídlem. Pro mnoho konzervativních straníků to znamenalo odsun z politického vrcholu. V té době docházelo ke změnám i na místní a župní úrovni. Stále se však mluvilo o systému jedné strany. [Benda 1998: 164]

Teprve začátkem roku 1989 se začíná debatovat o pluralitním stranickém systému. V lednu 1989 je přijat zákon spolčovací a sdružovací. V této době se maďarský systém začíná

stále více a více rozvolňovat. Prosazuje se svoboda tisku a rovněž vznikají nové politické strany. Nové strany představovaly ve svých počátcích spíše debatní fóra. Politické elity v rámci těchto nových stran byly především intelektuálové. [Lach 2003: 59]

Důležitým momentem první poloviny roku 1989, který tvořil rozpor mezi konzervativci a reformisty, bylo přehodnocení událostí z roku 1956 a rehabilitace Imre Nagye. Tyto události předznamenaly nastupující převahu reformního křídla.

V červnu 1989 bylo na zasedání ústředního výboru strany zvoleno čtyřčlenné představenstvo jako kolektivní orgán vedení strany. Mezi jeho členy byl i umírněný Károly Grósz, který však neměl takové slovo díky převaze ostatních členů. Těmi byli radikálnější reformisté Pozsgay, Németh a Nyers. Tím bylo dovršeno vítězství reformního křídla. Cílem nového vedení strany bylo vybudovat demokratický socialismus, právní stát, parlamentní demokracii spočívající na systému více stran, a prosadit systém tržního hospodářství. [Irmanová 1998: 173]

2.2.3. Solidarita vs. Jaruzelski

Podobně jako v Maďarsku byla polská změna režimu dlouhodobým procesem, jehož počátky můžeme nalézt již v první polovině 80. let. Mezi Polskem a Maďarskem lze pozorovat určité podobnosti ve vývoji po roce 1956. V roce 1970 končí Gomulka a nastupuje Edward Gierek. Polsko zažívá pozvolné uvolňování poměrů a navazování vztahů se Západem. Ani to však nezbránilo tomu, že se Polsko na konci 70. let řítilo do hospodářské krize.

Důležitým specifikem polského komunismu je autorita katolické církve. Polsko navíc zažilo v 60. letech náboženskou obrodu, kdy se značně zvedl počet věřících. Církev se tak stala jednou z protestních platforem, která se snažila o kompromis s režimem, ale zároveň odmítala jeho ideologii. Pozici církve také posílilo zvolení Karola Wojtyly papežem v roce 1978. O rok později režim povolil jeho oficiální návštěvu. V roce 1980 reagovali dělníci na již několikanásobné zvýšení cen stávkou v gdaňských loděnicích. Vlna stávek se pak šířila po celé zemi. Do čela hnutí se postavil Lech Walesa. Ten stanul i v čele nezávislého samosprávného odborového svazu Solidarita (*Solidarność*), jehož hlavními požadavky byly legalizace nezávislých odborových svazů a respektování ústavou zaručených svobod, především pak svobody tisku. [Durman 1998: 218] V srpnu byla mezi stranami podepsána dohoda politického i ekonomického rázu.

Do jara 1981 se Solidarita stala masivním hnutím s 10 milióny členů. Objevoval se všeobecný strach z možnosti sovětského intervence.

V únoru 1981 se premiérem stal generál Wojciech Jaruzelski. V prosinci téhož roku provedl nečekaný krok, kdy vyhlásil válečný stav. Později byl samotným Jaruzelským a jeho přívrženci interpretován jako jediný přijatelný způsob, kterým mohli zabránit vojenskému zásahu Sovětského svazu. [Wandycz 1998: 247] V tomto období byla oslabena moc strany, neboť veškerou kontrolu převzala Vojenská rada národní spásy. Solidarita byla formálně zakázána, ale i přesto vyvíjela činnost ilegálně a v utajení. V roce 1983 byl válečný stav odvolán.

Celý region se v polovině 80. let nacházel v hospodářské katastrofě. V roce 1988 byl státní dluh Polska téměř 40 miliard dolarů, v Maďarsku to bylo 18 miliard dolarů. Polské sjednocené dělnické straně se bohužel nepodařilo dosáhnout cílů, kterými chtěla napravit krizovou situaci: [Kowal 2002: 139]

1. hospodářské reformy nepřinesly plánované pozitivní výsledky
2. Polská lidová republika zůstávala v mezinárodní izolaci
3. Polákům se nepodařilo vrátit víru v lepší budoucnost.

Radoslaw Markowski upozorňuje na některá specifika PZPR, která měla význam při její transformaci: [Markowski 2002: 54]

1. žádný z lídrů strany nebyl v její historii obětí komunistických čistek či soudních procesů
2. téměř do konce působení strany v ní fungovalo kolektivní vedení s rozdělením funkcí
3. existence interních frakcí, které pak sehrály důležitou roli při jednání s opozicí
4. fakt, že PZPR nebyla jedinou povolenou stranou v Polsku a existovaly zde její „satelity“ - Demokratická strana (*Stronnictwo Demokratyczne*, SD) a Sjednocená lidová strana (*Zjednoczone Stronnictwo Ludowe*, ZSL). Především ZSL získala určitou politickou samostatnost v záležitostech zemědělského a místního rázu.

Polský režim se ještě pokusil o pár smířlivých kroků; bylo vyhlášeno několik amnestií, začaly se vydávat knihy některých disidentů a strana tolerovala existenci různých nezávislých politických skupin. Komunisté začali stále více a více ztrácet svůj vliv a legitimitu. Nepodařilo se jim už získat zpět kontrolu nad sdělovacími prostředky. Jaruzelski vytvářel poradní orgány, které byly složeny z nestraničských odborníků. Tento záměr se však nesetkal s úspěchem. Neúspěšný byl také boj se Solidaritou a vlivem katolické církve.

Významným momentem byla také vražda kněze Jerzyho Popieluszka v roce 1984. Poprvé měli být agenti komunistického režimu postaveni před soud a nést odpovědnost za své

činy. I když nebyli stíháni vyšší představitelé režimu, kteří vraždu patrně nařídili, skončila tímto beztrestnost představitelů polského komunismu. [Durman 1998: 385–386]

V roce 1987 prošel další ústupek, kdy byl zaveden úřad ombudsmana, a byly vytvořeny oficiální komunistické odbory. V listopadu 1987 vyhlásila strana referendum, ve kterém se ptala Poláků, zda jsou spokojeni s předkládanou ekonomickou reformou a prohlubováním demokratizace politického života. Účastnilo se jej 67 % občanů, z nichž 67 % odpovědělo kladně. To bylo daleko za očekáváním strany. Toto období se v Polsku vyznačovalo morální, politickou a ekonomickou krizí politického systému. To mělo za následek ztrátu legitimacy a naprostou politickou a ekonomickou neakceschopnost strany. [Kubát 2005: 18–19]

Polskou a maďarskou společnost v 70. a 80. letech pojila vysoká míra rozvinutosti a organizovanosti. To se projevilo jednak formou protestů, ale také vznikem významných opozičních sil a projevy disidentů.

2.3. Jednání u kulatého stolu a rozpad obou stran

I když došlo v MSZMP k výměně vedoucích politických elit, strana se nevyhnula konfrontaci s představiteli opozice. V březnu 1989 vytvořily opoziční síly spojenou platformu pod názvem Opoziční kulatý stůl (*Ellenzéki Kerekasztal*, EKA). Předobrazem a popudem k tomuto kroku byly úspěchy jednání u kulatého stolu v Polsku. Barbara J. Falk dokonce tvrdí, že bez polského vzoru by maďarská opozice nikdy neměla dost odhodlání dostat jednání s vládní stranou tak daleko. [Falk 2003: 146]

EKA započala své působení v březnu 1989, krátce po masivní demonstraci uskutečněné v rámci výročí revoluce 1848. Poprvé se MSZMP s EKA oficiálně střetává 22. dubna 1989. Navenek se jednání u kulatého stolu mohou zdát obdobná jako jednání polská, v Polsku však dělicí linie mezi sjednocenou opozicí a vládní stranou byla přesně dána. [Lach 2003: 61] Jednání tedy probíhala ve formě „my versus oni“. Maďarského kulatého stolu se účastnily tři strany. Navíc zde totiž byly také odbory a další společenské organizace, které však spadaly pod vliv komunistické strany, ale při jednání se od něj snažily postupně distancovat. Místo jednotného opozičního hnutí tedy jednalo několik menších samostatně slabších skupin. Tato slabost však radikalizovala jejich požadavky, které vládu přiměly k větším a větším ústupkům. Díky polskému příkladu si byla maďarská opozice vědoma, že bude muset

usilovat o co nejrychlejší vyhlášení svobodných voleb, jinak může ztratit svou legitimitu. [Grzymala-Busse 2002a: 108] Na rozdíl od Polska byly první volby po roce 1989 plně svobodné a otevřené. Maďarský kulatý stůl se nesl v duchu smlouvání o mírové a demokratické transformaci. Po třech měsících vyjednávání počal přicházet tlak ze strany veřejnosti, neboť jednání probíhala za zavřenými dveřmi. To se však změnilo během schůze z 18. září, na kterou byla přizvána televize a na které rovněž došlo k podepsání vzájemné dohody.

Pro maďarský přechod je specifické, že se pluralitní systém vytvořil de facto ještě před prvními svobodnými volbami. Lze zde totiž ještě před samotným pádem režimu vyzorovat tři konfliktní linie. První mezi konzervativci a reformisty uvnitř komunistické strany, druhou mezi opozicí a komunisty a třetí, která později dominovala, mezi umírněnou a radikální opozicí. Maďarská vyjednávání směřující k demokratické tranzici byla tvrdá, ale přinesla na rozdíl od Polska dohodu, která již neobsahovala žádná omezení pro další demokratický vývoj. [Bozóki 1995: 52–53] Tento proces samozřejmě působil negativně na fungování MSZMP. Strana byla názorově značně rozštěpená, a to i ve vedení, což vedlo k decentralizaci a ztrátě autority. Dochází tak k razantnímu úbytku členů.

V říjnu 1989 se uskutečnil sjezd strany. V rámci strany zde vystoupilo sedm názorově odlišných platforem: [Benda 2002: 166]

1. Reformní svaz
2. Lidově demokratická alternativa
3. Platforma za MSZMP
4. Platforma Semknutí za MSZMP
5. Mládežnická platforma
6. Platforma za rovnost šancí pro venkov
7. Zemědělská a potravinářská platforma

Hlavní otázkou mimořádného sjezdu byla další existence strany. Převaha reformistů znamenala konec strany. 7. října bylo odhlasováno rozpuštění MSZMP, a to bez právního nástupce. Většina delegátů pak ten samý den založila novou Maďarskou socialistickou stranu. Pád strany a listopadové referendum¹ znamenaly konec komunistické vlády v Maďarsku.

¹ Občané se měli v referendu vyjádřit celkem ke čtyřem otázkám: 1. Zda se mají prezidentské volby konat až po volbách parlamentních, 2. Působení stranických organizací na pracovištích, 3. Úprava majetkových náležitostí Maďarské socialistické dělnické strany, 4. Existence dělnických milic.

PZPR byla na konci 80. let stále více neideologizovaná. Významné funkce přebrali nové a mladé stranické elity, které se již necítily vázané teorií marxismu-leninismu. Stejně jako v Maďarsku byli tito představitelé ovlivněni zkušeností se Západem. [Hough 2006: 3]

Na konci roku 1988 se strana dostala do slepé uličky. Proběhla série stávek, které ji donutily jednat s opozicí. Neoficiální kontakty mezi vládou a opozicí se uskutečnily již v roce 1988. V srpnu byla mezi Walesou, biskupem Dabrowskim a komunisty Kiszczakem a Cisiokem uzavřena předběžná dohoda o jednání u kulatého stolu. Zvláštností polského jednání je právě účast zástupců římskokatolické a evangelicko-augšpurské církve. Ještě v říjnu na schůzi sekretariátu ÚV strany bylo konstatováno, že je třeba provést intenzivní výstavbu struktur Solidarity v závodech, na vesnicích a školách. Členové strany byli těmito ústupky zmateni. [Durman 1998: 389]

První oficiální jednání u kulatého stolu bylo naplánováno na 6. února 1989. Solidarita jednoznačně trvala na svých požadavcích, a to její legalizaci a především na pluralitním politickém systému. Výsledná dohoda byla podepsána 5. dubna.

Nejdůležitějším bodem bylo vyhlášení voleb. Jednalo se o tzv. „polosvobodné“ volby. Bylo stanoveno, že 65 % poslaneckých mandátů je určeno PZPR a jejím satelitním stranám, 35 % křesel pak mělo připadnout do svobodné politické soutěže. Komunisté na oplátku žádali silnější prezidentský mandát, obsazený jejich kandidátem. Dalším ústupkem byl návrh na vytvoření horní komory parlamentu, kde by se konaly zcela svobodné volby, a v jejíž kompetenci by bylo vetovat všechny zákony. Součástí dohody o volbách bylo ujištění, že do 4 let proběhnou plně svobodné volby. Solidarita získala před volbami přístup do veřejných sdělovacích prostředků. Výsledky voleb byly vyhlášeny 4. června. Kvůli jeho omezenému složení se mluví o tzv. *kontraktovém* sejmu. Solidarita získala ve volbách jednoznačnou podporu polských obyvatel. Ve stočlenném senátu získala 99 křesel, v Sejmu pak 160 ze 161 křesel, které byly uvolněné do svobodné soutěže. Podpora komunistů je v těchto volbách odhadována na 3–4 %. [Kowal 2002: 56]

Někteří členové opozice, zejména z pravicového spektra, kritizovali jednání vedené Solidaritou. Vyčítali jí, že příliš rychle souhlasila s jednáním s komunisty, dále, že přistoupila na zbytečně velké ústupky a také, že připustila privatizaci státního majetku, který si přivlastnila stranická nomenklatura. [Chwalba 2009: 20]

28. ledna 1990 rozhodla strana na svém sjezdu ve Varšavě o ukončení činnosti Polské sjednocené dělnické strany. Důvodem byla odpovědnost za stalinské zločiny a zradu demokratických zásad. V noci na 29. ledna dal Rakowski pokyn ke stažení vlajky PZPR. [Kowal 2002: 148]

2.4. Budování nástupnických stran

Maďarská socialistická strana (*Magyar Szocialista Párt*, MSZP) sama sebe označila za pokračovatelku demokratických tradic socialistického hnutí v Maďarsku. Tedy hnutí, které bojovalo za demokracii a socialismus proti fašismu za horthyovského režimu, usilovalo o nastolení demokracie po 2. světové válce, postavilo se za lidovou revoluci v roce 1956 a po roce 1956 usilovalo o reformu politického a hospodářského systému. [Benda 2002: 168]

Předsedou strany se stal Reszö Nyers. Pro nástupnickou stranu to znamenalo razantní úbytek členů, neboť většina ze 700 000 straníků z MSZMP nevstoupila do nové reformní strany. Počet členů MSZP byl v době vzniku přibližně 20 000. Nová strana však nebyla názorově zcela jednotná. Do MSZP přešly především dvě bývalé platformy, a sice Reformní svaz a Lidově demokratická platforma, jejíž zastánci byli spíše umírnění reformní komunisté, kteří většinou fluktovali mezi různými názorovými liniemi. Pro budoucnost strany byla důležitá především její politická a morální očista. To byl příslib pro její další politickou existenci.

První svobodné volby se konaly ve dvou kolech v březnu a dubnu 1990. MSZP získala ve volbách 10,89 % hlasů, jež představovaly 8,5 % křesel v parlamentu. Byla tak jedinou socialistickou či sociálně demokratickou stranou, která se do parlamentu dostala. Pro ostatní strany byla spolupráce s MSZP nemyslitelná, což pramenilo z celkové protisocialistické nálady ve společnosti. V letech 1990–1994 zůstala tedy strana v opozici. Výsledek prvních voleb byl uspokojivý a motivoval stranu k činnosti směrem ke své vlastní profilaci. Ještě v květnu 1990 byl zvolen nový předseda strany Gyula Horn. Bývalý ministr zahraničních věcí z posledního komunistické vlády byl znám svou prozápadní orientací. [Bozóki 2002: 99]

Je důležité zmínit, že po rozpuštění MSZMP se konzervativní část strany nestáhla do pozadí a vytvořila také nástupnickou stranu, která dokonce převzala starý název. Předsedou strany se stal Gyula Thürmer, který je jejím předsedou dodnes. V roce 1993 strana změnila svůj název. Nově vystupovala jako Dělnická strana (*Munkáspárt*, MP). Její význam je však zcela zanedbatelný. To také ukazují její stále klesající volební preference. Straně se nepodařilo v žádných volbách dostat do parlamentu. V roce 2005 se navíc ve straně vytvořila vnitřní opozice, která založila novou stranu pod názvem Dělnická strana Maďarska 2006 (*Magyarországi Munkáspárt 2006*). Samotná strana také změnila název, který užívá i dnes – Maďarská komunistická dělnická strana (*Magyar Kommunista Munkáspárt*). Rozštěpení

znamenalobyrovské oslabení strany. Ve volbách v roce 2010 strana získala pouze 0,11 % hlasů. Tato politická strana tedy zůstala ve své ideologii ryze komunistickou.

Ještě před samotným rozpuštěním PZPR se začaly projevovat hlasy jejího reformního křídla. Reformátoři se seskupili do Hnutí 8. července (*Ruch 8 lipca*) a snažili o změnu orientace strany směrem k sociální demokracii. To vyvolalo velké rozpory s konzervativní částí strany. 28. prosince byla z ústavy odstraněna klausele o vedoucím postavení komunistické strany. Polská cesta vzdání se moci tak byla postupná a nezpůsobila významnou diskreditaci komunistických politiků. V lednu 1990 už bylo zřejmé, že strana nemá ve své současné podobě dalšího pokračování.

Den před samotným rozpuštěním, tedy 27. ledna 1990, se na sjezdu strany odtrhla skupina členů v čele s Tadeuszem Fiszbachem a založila Polskou sociálnědemokratickou unii (*Polska Unia Socjaldemokratyczna*, PUS). 29. ledna byl přijat program další nástupnické strany – Sociální demokracie Polské republiky (*Socjaldemocracja Rzeczypospolitej Polskiej*, SdRP). PUS postavila svůj program na úplném distancování od komunistické minulosti a samotné PZPR. Tím přenechala veškerou materiální bázi „konkurenční“ SdRP. PUS nevydržela na politické scéně zvláště dlouho. V roce 1992 většina straníků odešla do Unie práce (*Unia Pracy*) a strana zanikla úplně.

Hlavními postavami byli Leszek Miller, Józef Oleksy a Aleksander Kwaśniewski, který se stal prvním předsedou strany. I když lze mluvit o personální kontinuitě strany, je důležité si uvědomit, že většinu předních členů tvořili představitelé relativně mladší generace, kteří do strany vstoupili až v posledním desetiletí existence. Také se jednalo o politiky, kteří při jednáních u kulatého stolu prosazovali ekonomické reformy. Obecně lze tyto nové elity definovat jako pragmatické, ideologicky nevyhraněné technokraty, kteří právě v nové straně hledali svou politickou identitu. [Markowski 2002: 56]

SdRP se zavázala převzít všechna práva a závazky už bývalé PZPR. Neshody nastaly při vypořádávání s majetkem po bývalé straně. Debata probíhala především na půdě dolní komory. Jen nemovitý majetek čítal přes 3000 budov a komplexů, kdy více než polovina z nich byla užívána bez právního titulu. Jedna strana argumentovala tím, že majetek byl zabavován neprávem a měl by tedy být zestátněn. Druhá strana se odvolávala na to, že majetek vznikl především z členských příspěvků, a proto by měl přejít na nástupnickou stranu po PZPR. Zestátnit se nakonec podařilo jenom část majetku. Osobní majetek a stranické účty nebyly předmětem diskuze. Většina z nich byla pečlivě převedena, ještě než došlo k samotné

transformaci. Takto získaná materiální báze byla velice důležitým stavebním kamenem pro prosazení strany v novém prostředí.

2.5. Pozice v novém demokratickém prostředí

Program MSZP byl svým obsahem blíže sociálně demokratickým stranám než komunistům. Maďarští socialisté byli v počátcích 90. let jedinou levicovou alternativou v politickém spektru. To jim pomohlo vytvořit příznivou pozici při oslovování voličů. Mohli získat podporu z nepříznivých ekonomických dopadů na životní standard obyvatel, jež přinesla změna režimu.

Strana na svém druhém sjezdu v přijatém programovém prohlášení konstatuje, že její sociálně demokratické smýšlení má blíže k liberalismu než konzervatismu. Proto své potencionální koaliční partnery hledá spíše mezi liberálními stranami. Především před prvními volbami nevnímaly ostatní strany MSZP jako vážného soupeře, neboť počítaly s jeho diskreditací v souvislosti s minulostí strany. Toto opomíjení socialistů se však brzy změnilo. V této souvislosti byl důležitý druhý sjezd strany konaný v listopadu 1990, kde se strana oficiálně vyjádřila k minulému režimu, distancovala se od jeho praktik a odmítla sebe sama jako nástupkyni MSZMP. Jako opoziční strana mohli socialisté získat podporu prostřednictvím kritiky strukturální proměny systému a jejího výsledku spočívajícím v rozšíření sociální diferenciaci. Touto cestou se ale MSZP nevydala. [Hudson 1999: 11]

Strana soustředila svou práci na předkládání konkrétních návrhů zákonů namísto ideologické kritiky. To souvisí také s přístupem, jakým chce strana oslovit voliče, neboť si nepřála, aby jejich elektorátem byli pouze „poražení“ příznivci minulého režimu. Pouhá kritika a pesimistická nálada by především oslovila ty občany, jež byli nespokojeni s novým režimem. Tato „střední cesta“ profilovala stranu jako moderní odborně kompetentní politický subjekt, který se snaží dosáhnout národního smíru. Po nějakém čase se většina ostatních stran posunula k autoritativnímu způsobu vedení strany. Naopak MSZP, která neměla šanci dostat se bezprostředně k moci, zůstala ve svém vnitřním fungování demokratická. Překvapivě se většina bývalých komunistů snažila prokázat své demokratické založení, a to mnohem více než ti, kteří už do politiky s nálepkou demokratů přišli. [Bozóki, Ishiyama 2002: 99] Ostatní strany se soustředily zejména na institucionální budování demokracie. MSZP navíc přihlížela

k sociálnímu aspektu demokratizace. Tím si získala politické body. Do voleb v roce 1994 šla strana se zárukou zvýšení životního standardu a sociálního zaopatření pro většinu Maďarů.

Stejně jako v Maďarsku se polská nástupnická strana musela vypořádat s razantním úbytkem členů. Ze dvou miliónů členů bývalé PZPR jich do nové strany přešlo asi 20 000. V roce 1993 pak narostl počet členů SdRP na 60 000. Již v roce 1991 vznikla středolevá koalice politických stran pod názvem Svaz demokratické levice (*Sojusz Lewicy Demokratycznej*, SLD). Hlavním a největším subjektem byla SdRP. Z 61 poslanců SLD z let 1991–1993 bylo 31 z SdRP. Ve volebním období 1993–1997 to bylo 73 z 86 poslanců.

První plně svobodné polské volby proběhly v říjnu 1991. SLD v nich skončil s minimální ztrátou na druhém místě. Na další dva roky zůstal v opozici, čehož využil pro získání všeobecné podpory mezi voliči.

Polskou a maďarskou nástupnickou stranu pojí prozíravost jejich vedoucích elit v období kolem převratu. Uvědomily si, že události roku 1989 neznamenal změnu v rámci systému, ale změnu systému samotného. Ačkoliv se nevzdávaly svého výsadního postavení příliš ochotně, pochopily, jakou změnu přinese otevřená politická soutěž. Proto také vzdaly jakékoliv snahy o nastolení či praktikování pořádků starého režimu. Obě strany upustily od prosazování idejí marxismu a soustředily se na transformaci strany. Táhlá jednání jak u polského, tak u maďarského kulatého stolu dala stranám dost času se na přicházející změnu připravit. Nové politické vedení také vědělo, že nemůže spoléhat na masovou podporu voličů, jak tomu bylo alespoň podle oficiálních zdrojů v minulosti. [Grzymala-Busse 2002a: 62]

2.6. *Návrat k moci*

Maďarská socialistická strana se během prvního volebního období potýkala se značnou izolací. Strana se chovala pragmaticky a stále se pokoušela o postupné sblížení s dalšími subjekty. V rámci diskuzí v parlamentu se snažila nabízet své odborné kompetence a zkušenosti. [Benda 2002: 173]

Změna nastala v roce 1992, který byl pro Maďarsko nejkrizovějším rokem období transformace. Raketově vzrůstá nezaměstnanost, vznikají protestní občanské iniciativy, organizují se stávkové akce. Důsledkem byla radikalizace pravice. Liberální strana Svaz svobodných

demokratů (Szabad Demokraták Szövetsége, SZDSZ), která byla také v opozici, založila v září 1991 Demokratickou chartu. Kromě liberálů se na chartě účastnili také politici a intelektuálové z MSZP. Záměrem bylo zabránit stoupajícímu vlivu radikální pravice. To nahrávalo MSZP, která přímo ve svém politickém programu konstatovala, že socialistická strana je jedinou silou, která může zabránit vzrůstajícímu vlivu extrémní pravice. [Bozóki, Ishiyama 2002: 100] Levicoví politici tak přehodnotili svá vyhraněná stanoviska a započali vzájemné sblížení. MSZP se po pár letech od pádu režimu dostala do role obránce demokracie. Už od roku 1992 a především v roce následujícím narůstají MSZP volební preference a bylo zřejmé, že se stane kandidátem na vítězství v příštích volbách. Bozóki zmiňuje několik důvodů, které zapříčinily volební úspěch MSZP: [Bozóki, Ishiyama 2002: 100–102]

1. průvodní jevy, které s sebou nesla ekonomická transformace
2. nesplněná očekávání voličů
3. nepopularita stávajícího vládního kabinetu pro jeho nepragmatickou politiku
4. vysoká míra nestálosti maďarských voličů, co se týče oddanosti pro nové strany (výjimkou byla právě MSZP)
5. politická slabost vládních elit²
6. politická struktura MSZP (především horizontální rozložení stranických sil)
7. dobře provedená kampaň socialistů³
8. maďarský volební systém poměrného zastoupení.

Právě díky proporčnosti volebního systému, kdy socialisté získali 33% hlasů, dosáhla MSZP absolutní většiny s 54 % všech křesel. Socialisté se rozhodli, že vytvoří dvoubarevnou vládu s SZDSZ a dohromady tak získají ústavní většinu. Tímto krokem veřejnosti ukázali, že nejsou pokračovateli bývalé státostrany a že není jejich záměrem vracet staré pořádky. I když byly obě koaliční strany ideově a programově vzdálené, dokázaly efektivně vládnout a prosadit ekonomická stabilizační opatření. Maďarská socialistická strana se tak dostala ze své izolace a zaujala pevnou pozici v maďarském stranickém systému.

Polská nástupnická strana se dostala zpět k moci v předčasných volbách v roce 1993. K jejímu vítězství velmi přispěl Lech Walesa, který rozpustil první demokraticky zvolený Sejm. SLD toho využil a svou kampaň postavil na kritice dosavadní vlády, především

² Ukázalo se, že elity, jež byly během změny režimu schopné tvrdě vyjednávat o budoucích podmínkách nového prostředí, nejsou už tak schopné vykonávat pragmatickou politiku při budování tohoto prostředí.

³ Soustředili se především na rozšíření nostalgie po starém režimu mezi staršími lidmi a hlavně na propagandu, že pouze MSZP je schopna komplexně a kompetentně řídit zemi.

v hospodářské politice. Stejně jako v Maďarsku se mezi obyvateli objevil syndrom nespokojenosti a zklamání spojený s následky transformace. V politice SLD můžeme sledovat nárůst ekonomického populismu a také paternalismu.

Strana šla do voleb s jasným heslem: „Takhle to dál být nemusí“ (*Tak dalej być nie musi*). Hlavním politickým slibem bylo odstranění nebo alespoň snížení negativních vlivů transformace. [Markowski 2002: 63] Strana dávala důraz na svou odbornou kompetenci a zkušenost, která měla být její výhodou oproti dalším politickým soupeřům.

Volby v roce 1993 SLD vyhrála s 20,4 % hlasů. Vládní koalici vytvořila s druhou nejúspěšnější partají – Polskou stranou lidovou (*Polskie Stronnictwo Ludowe*, PSL). Koalice získala v Sejmu dvoutřetinovou většinu. Vítězství postkomunistů vyvolalo ostré reakce ze strany postsolidaritních stran. V prvních letech byla koalice ve své činnosti značně omezena častými spory s prezidentem Walesou. Po prezidentských volbách v roce 1995, kdy zvítězil kandidát SLD Aleksandr Kwaśniewski, se však situace obrátila. V červnu 1999 rozhodlo vedení SdRP o ukončení její činnosti. V tu samou dobu se SLD stala jednolitou politickou stranou. Do jejich řad vstoupila většina členů bývalé koalice.

3. Zasazení sledovaných stran do evropské sociálnědemokratické rodiny

3.1 Koncept stranických rodin

Z hlediska studia politických stran se setkáváme s rozlišováním rozličných podskupin, k čemuž nejčastěji dochází vytvářením klasifikací a typologií jednotlivých politických stran tvořících společný rámec těchto podskupin. Příkladem takové klasifikace je tzv. stranická rodina, jež seskupuje politické strany podle ústředních charakteristik jejich identity. [Mudde 2000:79] Jedná se o uskupení ideově si blízkých, spřízněných formací z různých států, které umožňuje identifikovat základní prvky jejich vzájemné shody v širší perspektivě. Ačkoliv tento pojem nemá pevné teoretické ukotvení v politické vědě a je do značné míry pojmem vágním, právě díky této neurčitosti bývá velmi často využíván. Gallagher ve své studii vyjmenovává tři kritéria, na jejichž základě můžeme rozlišovat různé stranické rodiny v západní Evropě. Jsou jimi sdílený genetický původ, nadnárodní federace a politika. Sdílený genetický původ autor spatřuje v podobných historických okolnostech, za nichž došlo k aktivizaci stran. Kritérium nadnárodní federace pak představuje mezistranické vazby, které přesahují jednotlivé národní státy a jsou obvykle založeny na sdílené ideologii těchto stran. Všechna kritéria jsou stejně významná. Výsledná typologie pak zahrnuje devět hlavních stranických rodin, které autor rozděluje do dvou širších skupin: levicové stranické rodiny a rodiny středových a pravicových stran. [Gallagher et. al 2001: 202–203] Ideologické ukotvení stran, jakožto kritérium rozlišení jednotlivých stranických rodin, prvotně rozpracovává ve svém díle Von Bayme. Ideologii strany zde považuje za nejdůležitější kritérium klasifikace stranických rodin, přičemž vypočítává devět tzv. duchovních rodin (*familles spirituelles*).⁴ Toto členění provádí na základě dvou ideologických kritérií, jimiž jsou jméno strany a voličská percepce programu a ideologické pozice strany. [Mudde 2000: 80]

Jak polská, tak maďarská nástupnická komunistická strana bývá zařazována do postkomunistické stranické rodiny. Konstrukci této rodiny kritizuje Petr Fiala. Především proto, že jí schází dostatečná homogenita na to, aby tvořila jedinou skupinu stran podobných znaků. [Fiala 2001: 3] Jelikož však obě zkoumané strany přistoupily k vlastní důsledné

⁴ 1. liberální a radikální strany; 2. konzervativní strany; 3. socialistické a sociálně demokratické strany; 4. křesťanské demokratické strany; 5. komunistické strany; 6. agrární strany; 7. regionální a etnické strany; 8. pravicové extrémní strany; a 9. ekologická hnutí.

transformaci, lze je spíše podřadit pod socialistickou a sociálně demokratickou rodinu. MSZP i SLD se zřekly své původní marxistické identity a dokázaly se v procesu *sociáldemokratizace* významně ideologicky i programově posunout. I přesto Fiala upozorňuje, že by bylo vhodnější *sociáldemokratizované* nástupnické komunistické strany vyčleňovat jako specifickou podskupinu sociálnědemokratické rodiny. [Fiala 2011: 4]

Od roku 1951 se mezinárodní spolupráce socialistických politických subjektů odehrává především v rámci Socialistické internacionály. V současné době má organizace 161 členů. Ve svých stanovách se Socialistická internacionála definuje jako společenství politických stran a organizací usilujících o vybudování demokratického socialismu. Jako svůj účel si internacionála stanovila posílení vztahů mezi přidruženými stranami a koordinaci jejich politických postojů i rozšiřování spolupráce se socialisticky orientovanými stranami mimo Socialistickou internacionálu.⁵

Významným subjektem je také Strana evropských socialistů (*Party of European socialists*, PES). Ta sdružuje politické strany socialistické, sociálně demokratické a strany práce v rámci Evropské unie. Celkem má 34 členů ze států EU a Norska. Strana ve svém statutu charakterizuje své hlavní cíle. Například: 1. podpora socialistického a sociálně demokratického hnutí v EU i Evropě, 2. podpora bližší spolupráce mezi národními i nadnárodními socialistickými organizacemi, 3. zajistit bližší spolupráci se Socialistickou internacionálou, 4. spoluvytvářet společnou politiku EU, 5. podpora účasti mladých lidí na politice v EU.⁶

Existují i další platformy, na jejichž základě docházelo k navazování kontaktů mezi komunistickými nástupnickými stranami a stranami ze západní Evropy (většinou jde o sociálně-demokratické strany). Jedná se například o Evropské fórum pro demokracii a solidaritu, které bylo založeno v roce 1993 a jeho prvotním cílem byla právě spolupráce a sblížení se sociálně-demokratickými stranami ze střední a východní Evropy.⁷

⁵ *Statutes of the Socialist International* [online]. 1951 [cit. 2012-06-25]. Dostupné z WWW <<http://www.socialistinternational.org/viewArticle.cfm?ArticleID=27>>.

⁶ *PES Statutes adopted by the 8th Congress, December 2009* [online]. 2009 [cit. 2012-06-25]. Dostupné z WWW <<http://www.pes.eu/en/about-pes/pes-documents>>.

⁷ *The European Forum for Democracy and Solidarity* [online]. [cit. 2013-05-10]. Dostupné z WWW: <http://www.europeanforum.net/organisation/the_european_forum_for_democracy_and_solidarity>.

3.2. Integrace obou stran do evropských stranických struktur

Směrování Maďarska zpět do Evropy je znatelné ihned po transformaci strany. Nový předseda Horn spolu s premiérem Némethem se hráli důležitou roli při odstraňování železné opony. Například umožňovali východoněmeckým uprchlíkům emigrovat přes maďarské území na Západ. Horn také od počátku usiloval o vstup MSZP do Socialistické internacionály. Již na druhém sjezdu strany v listopadu 1990 přijala strana prohlášení, ve kterém se hlásí k principům demokratického socialismu, formulovaným ve Stockholmské deklaraci, kterou přijal XVIII. kongres Socialistické internacionály v červnu 1989. [Benda 2002: 171] Zajímavý je také moment, kdy Horn mluvil o co nejrychlejším vstupu Maďarska do NATO v době, kdy bylo ještě součástí Varšavské smlouvy. MSZP byla přijata za člena Socialistické internacionály v roce 1990. Později bylo jeho členství upraveno pouze na pozorovací status, což bylo vysvětleno tím, že se jedná o přechodnou dobu, po kterou se musí znovu oživit sociální demokracie v Maďarsku. V roce 1996 však už byla MSZP pozvána jako plnoprávný člen internacionály. MSZP brzy po návratu k moci propagovala své proevropské sociálně-demokratické zaměření. Svědčí o tom i jejich heslo z roku 1994: „Za moderní a demokratické Maďarsko“. Evropská integrace se pak stala primárním cílem jejich zahraniční politiky. Především pak v době koaličního vládnutí spolu s SZDSZ mezi léty 1994 a 1998. [Batory 2002: 6]

Zahraniční politika SdRP i SLD před rokem 1993 byla poměrně rezervovaná vůči otevírání se Západu. [Markowski 2002: 63] Ke změně došlo během vládnutí v koalici s PSL, kdy Polsko započalo „západní“ integraci. V roce 1996 začali Poláci vyjednávat o vstupu do Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, v roce 1999 spolu s Maďarskem a Českou republikou vstoupili do NATO, a již od roku 1994 počala vyjednávání o členství v EU, která byla završena připojením ke státům Evropské unie v roce 2004. SLD byla u vlády v letech 1993–1997 a 2001–2005, a za tu dobu byla její zahraniční politika vedena především snahou připravit se na vstup do EU. [Dauderstädt 2006: 54] Strana začala v tomto období navazovat kontakty s evropskými sociálními demokraty, a tím docílila podpory při vyjednávání o vstupu Polska do NATO i EU. [Kowal 2002: 158] Předseda vlády za SLD a její pozdější předseda Józef Oleksy (1995–1996) byl jmenován zástupcem polského parlamentu do Konventu o budoucnosti Evropy. Tento konvent měl navrhnout lepší rozdělení kompetencí v rámci EU, zlepšení demokracie, efektivity a transparentnosti. V polském stranickém systému zaujala strana proevropskou pozici, zatímco velká část křesťansko-pravicových a rolnických stran

zastávala proti-integrační politiku. SLD pak vyzvala i své voliče, aby v referendu hlasovali pro přistoupení. [Dauderstädt 2006: 54–55] Stejně jako maďarská MSZP vstoupila SLD v roce 1996 do Socialistické internacionály a od května 2003 je také členem Evropské socialistické strany.

SLD lze charakterizovat jako silně proevropskou stranu. Důvody této politiky jsou velmi prosté. Zaprvé si tím strana budovala obraz moderní, sociálně-demokratické strany západního stylu, a zadruhé se tak distancovala od své komunistické minulosti. Strana se proto snažila o navazování kontaktů s mezinárodními sociálně-demokratickými organizacemi či předními sociálně-demokratickými politiky, jako byli Tony Blair či Gerhard Schröder. [Szczurbiak 2002: 7] Směřování evropské politiky SLD je nejvíce pochopitelné na výrocích a stanoviscích jejích politiků – předsedy evropského výboru polského Sejmu Józefa Oleksyho (2001–2004) a ministra zahraničí Włodzimierza Cimoszewicze (2001–2005). Jejich výroky se především soustřeďují na témata národní bezpečnosti a politiky EU ve vztahu k zemím bývalého východního bloku. [Dauderstädt 2006: 55] Cimoszewicz v jednom ze svých projevů ze 14. 3. 2002 před polským Sejmem řekl: „...nejdůležitější priority naší zahraniční politiky zůstávají stejné – zajištění bezpečnosti a náležitého místa v Evropské unii. Hlavním cílem Polska je vstup do EU v roce 2004. ... Polsko bude hrát aktivní a konstruktivní roli v diskuzi o budoucnosti evropské integrace.“⁸ Ministr Cimoszewicz v tomto dokumentu navíc zdůrazňuje, že bezpečnostní politika Polska by měla být přímo napojena na strukturu NATO. Dále mluví o důležitosti spolupráce s USA. Tvrdí, že Polsko by se mělo stát hlavním partnerem Spojených států ve středoevropském regionu a jedním z jejích nejdůležitějších partnerů v celé Evropě. [Dauderstädt: 2006: 56] Ve vztahu k evropské politice je rovněž zajímavé, že v době vládnutí SLD polská vláda podporovala připojení Charty základních práv a svobod k Smlouvě o Ústavě pro Evropu, a Włodzimierz Cimoszewicz dlouho zastával myšlenku na zakomponování odkazu na Boha do Charty. [Dauderstädt: 2006: 56]

Lze tvrdit, že oběma stranám se podařilo celkově přispět ke své legitimitě a obrazu moderní evropské strany tím, že se zapojily do mezinárodních stranických rodin socialistů či sociálních demokratů. [Hough 2006: 5]

⁸ CIMOSZEWICZ, Włodzimierz. *Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej polski* [online]. Prezentováno na 16. zasedání Sejmu. 14. 3. 2002 [cit. 2013-05-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.msz.gov.pl/resource/45b48420-131c-4fe2-aca3-2929748e969b:JCR>>.

Závěr

Jaké společné faktory stojí za úspěchem nástupnických stran v Polsku a Maďarsku?

Prvním pojítkem mezi stranami je ekonomická situace, ve které se obě země po pádu režimu nacházely. Využily tak nezkušenosti nových elit, které nebyly schopny okamžitě reagovat a odvrátit upadající hospodářství. Obě strany si také prošly podobnou cestu skrze krizi v 80. letech. To nutilo jejich komunistické předchůdce činit ústupky ze své dogmatické politiky, což vedlo až k přímé konfrontaci s opozicí a smířlivému předání moci.

Obě země byly před pádem komunismu poměrně „liberální“, alespoň v rámci východního bloku. Projevy tohoto faktu lze spatřovat v prováděných ekonomických reformách, rozsahu disentu (v jeho částečné toleranci a společenském vlivu), uvolňování politických svobod, uvolňování vazeb na Sovětský svaz a naopak kontakty se Západem. Díky tomu nebyli postkomunisté v očích veřejnosti naprosto diskreditováni a vnímáni jako pouhé zlo.

Polsko i Maďarsko prošlo podobným procesem demokratické tranzice. Jednání u kulatého stolu vyústila v dohody, na kterých se obě strany shodly. Tím komunisté ukázali svou realistickou prozíravost a pragmatické myšlení. Také díky tomu se mohli dále účastnit politické soutěže a budování nového režimu. Obě strany se brzy dokázaly vymanit ze stínu minulosti a dokázat, že mají nulový zájem na vracení starých pořádků.

Strany se dobrovolně vzdaly ideologie marxismu-leninismu a naprosto změnilly svou orientaci. Obě v krátké době dotáhly svůj přesun k sociální demokracii. Díky tomuto faktu a jejich politické síle se staly hlavními subjekty levicového spektra. K tomu přispěl rovněž fakt, že většina nových stran byla pravicového zaměření, čímž se vyhraňovala levicovému založení bývalého režimu. S tím souvisí i roztříštěnost pravicových stran a jejich zklamání při setkání s politickou realitou.

Postkomunisté se rovněž mohli opřít o fungující stranický aparát. Zatímco se nové strany učily, jak se vlastně dělá politika a kde sehnat prostředky, nástupnické strany prováděly denní politickou práci prakticky okamžitě po převratu.

Maďarská ani polská nástupnická strana se nepokusily ani v náznaku o politiku vycházející z praktik bývalých státostran. Naopak obě strany přispěly k budování demokracie a integrace do evropských struktur. To jim bylo umožněno dokázat, když velmi krátce po převratu obě zasedly do vlády.

Rozdílnost lze spatřovat v původu nátlaku na mocenské síly. V Polsku se opozice formovala z nespokojené polské společnosti. Především prostřednictvím hnutí Solidarita, ale velmi výrazně také skrze katolickou církev. V Maďarsku naopak požadavky na reformy a změny přicházely především ze samotné komunistické strany a elit na vysokých pozicích. Maďarská opozice se nedokázala sjednotit tak jako v Polsku, a tím nedosáhla tak velkého vlivu. Na druhou stranu reformní křídlo MSZMP se dokázalo razantněji prosadit, získat postupnou převahu a dokonce přesvědčit konzervativní křídlo o nutnosti reform. Polští konzervativci byli v tomhle ohledu mnohem silnější.

Summary

Which of the factors that stand behind the succeeding of the communist successor parties both in Poland and Hungary do they have in common?

The first common point that links them was the economic situation of the states after the fall of communism. The successor parties made the best from the situation; they used the inexperience of the new elites, that weren't able to react immediately and save the failing economy of the countries. Both successor parties also already went through the inner crisis during the eighties that presses their communist ancestors stepped away from their dogmatic doctrine and led to the direct confrontation with the opposition and very conciliatory act of the transfer of the power.

Poland as well as Hungary stood on the liberal side of the Eastern Bloc during the times of communism. We can observe this fact on the economic reforms made in those days, the influence and power of the dissent, the untying of the political freedoms and slipping out of the influence of the Soviet Union, and also the growing connection to the West. Thanks to those entire facts taken from the days of communism the communist successor parties weren't discredited completely in the eyes of general public. Both of them, Poland and Hungary, went through very similar process of democratic transition. The roundtable negotiations led to the agreements settled by both sides. By this gesture communist presented themselves as realists and pragmatists and also thanks to that they could remain in the political completion and new regime building. Both parties were able to step out of their shadow immediately after the revolution and proved that they have no interests on restoring the old day's rules.

The communist successor parties abandoned voluntarily the ideology of Marxism-Leninism and changed their orientation completely. Soon they both finalized their way to social – democratization. Because of this fact and their political strength they became one of the main subjects of the left-winged spectrum.

Post-communists had also the advantage of functioning and time-proved partial arrangement. While the new parties learned how the politics is made and how to finance themselves, the successor parties had practise the daily politics immediately after the revolution.

Neither Hungarian successor party nor Polish one had ever tried to practise politics that would come from the former regime practices. On the contrary both of the parties enriched the building of the democracy specifically and helped with the integration to the European structures. They proved themselves as honourable soonly after the new government session.

We can see the differences between both parties in the origins of enforcing the powers of power. In Poland the opposition formed from the unsatisfied Polish society. Mostly by the Solidarita movement but also through the power of Catholic Church. In Hungary the calling for changes came from the communist party itself. Hungarian opposition wasn't able to unite together, as it was in Poland, and didn't gain that big influence. On the other hand the Hungarian conservative part of MSZMP wasn't that strong as the Polish conservatives, the reform wing of MSZMP reached time by time dominance in the party and persuaded the conservative wing about the necessity of the changes.

Seznam použitých zkratk

- BSP: Bulharská socialistická strana (Bulgarska sotsialisticheska partiya)
- EKA: Opoziční kulatý stůl (Ellenzéki Kerekasztal)
- KMP: Maďarská strana komunistů (Kommunisták Magyarországi Pártja)
- KPRF: Komunistická strana Ruské federace (Kommunističeskaja partija Rossijskoj Federacii)
- KPU: Komunistická strana Ukrajiny (Kommunistična partija Ukrajini)
- KSČM: Komunistická strana Čech a Moravy
- LDDP: Litevská demokratická strana práce (Lietuvos demokratinė darbo partija)
- MDP: Maďarská strana pracujících (Magyar Dolgozók Pártja)
- MKP: Maďarská komunistická strana (Magyar Kommunista Párt)
- MSZMP: Maďarská socialistická dělnická strana (Magyar Szocialista Munkáspárt)
- MSZP: Maďarská socialistická strana (Magyar Szocialista Párt)
- PDS: Strana demokratického socialismu (Partei des Demokratischen Sozialismus)
- PDSR: Sociálně demokratická strana Rumunska (Partidul Democrat Social Român)
- PES: Strana evropských socialistů (Party of European socialists)
- PSD: Sociálnědemokratická strana (Partidul Social Democrat)
- PSL: Polskou stranou lidovou (Polskie Stronnictwo Ludowe)
- PUS: Polská sociálnědemokratická unie (Polska Unia Socjaldemokratyczna)
- PZPR: Polská sjednocená dělnická strana (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza)
- SDL: Strana demokratické levice (Strana demokraticej ľavice)
- SDP: Strana demokratické obnovy (Stranka demokratične prenovy)
- SdRP: Sociální demokracie polské republiky (Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej)
- SLD: Svaz demokratické levice (Sojusz Lewicy Demokratycznej)
- SPA: Socialistická strana Albánie (Partia Socialiste e Shqipërisë)
- SPS: Socialistická strana Srbska (Socijalistička partija Srbije)
- SZDSZ: Liberální strana Svaz svobodných demokratů (Szabad Demokraták Szövetsége)

Použitá literatura

Literatura neperiodická

BENDA, Lukáš (2002). Maďarská socialistická strana. In HLOUŠEK, Vít; KOPEČEK, Lubomír (eds.). *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, s. 163–201.

BOZÓKI, András (1995). Party Formation and Constitutional Change in Hungary. In COX, Terry; FURLONG, Andy. *Hungary: The Politics of Transition*. Londýn: Frank Cass Publishers.

BOZÓKI, András; ISHIYAMA, John T. (2002). *The communist successor parties of Central and Eastern Europe*. New York: M. E. Sharpe.

BROOKER, Paul (2009). *Non-Democratic Regimes: Theory, Government and Politics*. New York: St. Martin's Press.

DAUDERSTÄDT, Michael (2006). The Communist Successor Parties of Eastern and Central and European Integration. In HOUGH, Dan; PATERSON, William E.; SLOAM, James. *Learning from the West? Policy transfer and Programmatic Change in the Communist Successor Parties of Eastern and central Europe*. London: Routledge. s. 48–66.

DAVIES, Norman (2003). *Polsko. Dějiny národa ve středu Evropy*. Praha: Prostor.

DURMAN, Karel (1998). *Útěk od praporů: Kreml a krize impéria 1964–1991*. Praha: Karolinum.

FALK, Barbara J. (2003). *Dilemmas of Dissidence in East-Central Europe*. New York: Central European University Press.

GALLAGHER, Michael; LAVER, Michael; MAIR, Peter (2001). *Representative government in modern Europe: [institutions, parties, and governments]*. Boston: McGraw-Hill.

GOLDMAN, Milton F. (1997). *Revolution and Change in Central and Eastern Europe. Political, Economic and Social Challenges*. New York: M. E. Sharp.

GOUGH, Roger (2006). *A good comrade: Janos Kadar, communism and Hungary*. Londýn: Tauris.

GRZYMALA-BUSSE, Anna (2002a). *Redeeming the Communist Past. The Regeneration of Communist Parties in East Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

GRZYMALA-BUSSE, Anna (2002b). The Effects of Communist Party Transformation on the Institutionalization of Party Systems. In BOZÓKI, András; ISHIYAMA, John T. *The communist successor parties of Central and Eastern Europe*. New York: M. E. Sharpe. s. 323-340.

HLOUŠEK, Vít; KOPEČEK, Lubomír, eds. (2002). *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.

HOUGH, Dan (2006). Learning from the West: Policy Transfer and Programmatic Change in the Communist Successor Parties of Eastern and Central Europe. In HOUGH, Dan; PATERSON, William E.; SLOAM, James. *Learning from the West? Policy transfer and Programmatic Change in the Communist Successor Parties of Eastern and central Europe*. London: Routledge. s. 1-15.

CHWALBA, Andrzej (2009). *Polsko 1989–2008: dějiny současnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

IRMANOVÁ, Eva (1998). *Kádárismus, vznik a pád jedné iluze*. Praha: Karolinum.

KITSCHOLT, Herbert (1999). *Post-communist party systems: competition, representation, and inter-party cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press.

KITSCHOLT, Herbert (2002). Constraints and Opportunities in the Strategic Conduct of Post-Communist Successor Parties. In BOZÓKI, András; ISHIYAMA, John T. *The communist successor parties of Central and Eastern Europe*. New York: M. E. Sharpe. s. 14–40.

KOSMAN, Marcell (2011). *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum.

KOWAL, Pavel (2002). Transformace Polské sjednocené dělnické strany na přelomu 80. a 90. let. In HLOUŠEK, Vít; KOPEČEK, Lubomír (eds.). *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, s. 138–162.

KUBÁT, Michal (2005). *Demokracie v Polsku: politický systém Polské republiky (1989–2005)*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

MARKOWSKI, Radoslaw (2002). The Polish SLD in the 1990s. From Opposition to Incumbents and Back. In BOZÓKI, András; ISHIYAMA, John T. *The communist successor parties of Central and Eastern Europe*. New York: M. E. Sharpe. s. 51–88.

PRAŽÁK, Richard (2005). *Stručná historie států – MAĎARSKO*. Praha: Nakladatelství Libri.

TÖKES, Rudolf L. (1998). *Hungary's Negotiated Revolution: economic reform, social change, and political succession*. Cambridge: Cambridge University Press.

WANDYDZ, Piotr S. (1998). *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Cena svobody*. Praha: Academia.

ŽENÍŠEK, Marek (2006). *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Literatura periodická

ÁGH, Attila (1995). Partial Consolidation of the East-Central European Parties: The Case of the Hungarian Socialist Party. *Party politics*. Vol. 1, n. 4, s. 491–514.

FIALA, Petr; STRMISKA, Maxmilián (2001). Pojetí stranicko–politických rodin v postkomunistickém středoevropském a východoevropském kontextu. *Středoevropské politické studie*. Roč. 3, č. 4.

ISHIYAMA, John T. (1997). The Sickle or the Rose?: Previous Regime Types and the Evolution of the Ex-Communist Parties in Post-Communist Politics. *Comparative Political Studies*. Vol. 30, n. 3, s. 299–330.

ISHIYAMA, John T. (1998). Strange bedfellows: explaining political cooperation between communist successor parties and nationalists in Eastern Europe. *Nations and Nationalism*. Vol. 4, n. 1, s. 61–85.

ISHIYAMA, John T. (1999). The Communist Successor Parties and Party Organizational Development in Post-Communist Politics. *Political Research Quarterly*. Vol. 52, n. 1, s. 87–112.

ISHIYAMA, John T.; BOZÓKI, András (2001). Adaptation and Change: Characterizing the Survival Strategies of the Communist Successor Parties. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. Vol. 17, No. 3, s. 33–50.

KITSCHOLT, Herbert (1995). Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies: Theoretical Propositions. *Party politics*. Vol. 1, n. 4, s. 447–472.

KOPEČEK, Lubomír (2001). Transformace středoevropských komunistických stran - polský a maďarský příklad. *Středoevropské politické studie*. Roč. 3, č. 2.

KUZIO, Taras (2008). Comparative perspectives on Communist successor parties in Central-Eastern Europe and Eurasia. *Communist and Post-Communist Studies*. Vol. 41, n. 4, s. 397–419.

LACH, Jiří (2003). Formování politických elit v Maďarsku od 80. let do druhé poloviny 90. let. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Politologica 1*. 57–72.

MARCH, Luke; MUDDE, Cas (2005). What's Left of the Radical Left? The European Radical Left After 1989: Decline and Mutation. *Comparative European Politics*. Vol. 3, s. 23–49.

MUDDE, Cas (2000). Stranická rodina: rámcová analýza. *Politologická revue*. Roč. 6, č. 1, 78–93.

STAAR, Richard F. (1958). Elections in Communist Poland. *Midwest journal of Political Science* 2. Vol. 2, n. 2, s. 200–218.

ZIBLATT, Daniel F. (1998). The Adaptation of Ex-Communist Parties to Post-Communist East Central Europe: a Comparative Study of the East German and Hungarian Ex-Communist Parties. *Communist and Post-Communist Studies*. Vol. 31, No. 2, s. 119–137.

Elektronické dokumenty

BATORY, Agnes (2002). The political context of EU accession in Hungary. *Briefing Paper of Chatham House*. [online] November 2002. [cit. 2012-06-22]. Dostupné z WWW: <<http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Europe/hungarian.pdf>>.

CIMOSZEWICZ, Włodzimierz. *Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej polski* [online]. Prezentováno na 16. zasedání Sejmu. 14. 3. 2002. [cit. 2013-05-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.msz.gov.pl/resource/45b48420-131c-4fe2-aca3-2929748e969b:JCR>>.

HUDSON, Kate (1999). The Evolution and Development of the Hungarian Socialist Party. *South Bank European Papers*. [online] N. 4/1999. [cit. 2012-06-22]. Dostupný z WWW: <<http://bus.lsbu.ac.uk/resources/CIBS/european-institute-papers/papers2/499.PDF>>.

PES Statutes adopted by the 8th Congress, December 2009 [online]. 2009. [cit. 2012-06-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.pes.eu/en/about-pes/pes-documents>>.

SZCZERBIAK, Aleks (2002). The political context of EU accession in Poland. *Briefing Paper of Chatham House*. [online] November 2002. [cit. 2012-06-22]. Dostupné z WWW <<http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Europe/polish.pdf>>.

Statutes of the Socialist International [online]. 1951. [cit. 2012-06-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.socialistinternational.org/viewArticle.cfm?ArticleID=27>>.

The European Forum for Democracy and Solidarity [online]. [cit. 2013-05-10]. Dostupné z WWW:

<http://www.europeanforum.net/organisation/the_european_forum_for_democracy_and_solidarity>.